

Birkás Norbert: Fejezetek a volt Jugoszlávia alkotmánytörténetéből

Bevezető

A jogszabályok elfogadása, illetve az elfogadott jogszabályok végrehajtása manapság a törvényhozói és a végrehajtói hatalomhoz^[1] köthető, amely pedig jelenleg a szerb népképviseleti rendszer szoros függvénye. Emiatt elsődlegesen – e tanulmány keretein belül – a szerbiai képviseleti rendszer kialakulására és teljesebb körű bemutatására összpontosítok, melyre úgy érzem, okot szolgáltat az a tény, hogy a környező, Magyarországgal határos országok közül talán éppen a szerb államról^[2] lehet a legkevesebbet tudni, hiszen ez a terület a politikai körülmények sajátos alakulása folytán^[3] mindig is az egyik legelszigeteltebb térség maradt a tudományos kutatás számára. Ahhoz azonban, hogy megérthessük a térségben manapság lezajló, illetve nemrégiben lezajlott eseményeket, mindenképp szükséges megismernünk a mindenkori Szerbia hatalmi berendezkedését, gondolkodásmódját, az uralkodó elitnek a jogszabályokhoz való viszonyulását, a törvények elfogadásának módját és azok érvényesülését. Mindezek megértéséhez szükséges a kezdetekhez visszanyúlni, mert a mai napok hatalmi berendezkedése és kialakulása is nagyrészt ebben gyökerezik.

A szerb képviseleti rendszer kialakulása és fejlődése

Kezdetektől a független Szerb Fejedelemség megalakulásáig

Szerbiában a képviseleti rendszer meglehetősen rövid időre tekint vissza. Ez többek között azzal magyarázható, hogy Szerbia – a többi szláv államhoz hasonlóan Oroszország kivételével – igen hamar elveszítette államiságát.^[4] Az 1389-es rigómezei csatavesztést^[5] követően Szerbia a török szultán hűbéresévé vált, majd Szendrő (Smederevo) 1459-es elestével hosszú évszázadokig a szerb államiságnak is vége szakadt.^[6]

Szerbiában a modern kori nemzetgyűlés csírái az 1804-es esztendőbe nyúlnak vissza:^[7] ez év február 2-án^[8] ugyanis a szerb előkelők Orašac nevű faluban összegyűltek,^[9] és felkelésre szólították föl a népet.

Az orašaci mellett talán az 1804. április-májusában megtartott ostružnicai népgyűlést említhetjük meg, mint kiemelkedő jelentőségűt, hiszen ez volt az első olyan népgyűlés,

amelyen az összes felkelt – tehát a lázadó és a már felszabadított – területek vezetői és elöljárói egyaránt összegyűltek szerte a Szendrői Szandzsákból.^[10] Az erre való megemlékezés jegyében a hálás utókor május 15-ét a szerb parlamentarizmus emléknapjává emelte.^[11]

Jól látható tehát, hogy az ún. „első szerb felkelés” szorosan összefügg a népgyűléssel, a népgyűlés azonban nehezen alakult volna meg a törökellenes harcok kibontakozása nélkül. Az első szerb felkelés alkalmával összesen 14 népgyűlést tartottak. Ezek döntő többségükben hagyományos (kis) népgyűlések voltak, melyeken Karađorđén kívül mintegy 60-80 személy jelent meg. Emellett megtartott egy nagy és egy titkos népgyűlés is. A népgyűléseket a felkelés elején még többnyire eldugott helyeken, majd a felkelés kezdetleges sikerei után a kolostorok, templomok vagy az állami hivatalok udvarain tartották, és rendszerint két-három napig üléseztek.^[12] Az első szerb felkelés utolsó népgyűlését 1813 januárjában, Kragujevácbán tartották.^[13]

A forradalom bukását követően hatalmas török megtorlás vette kezdetét. Ennek hatására 1815 tavaszán Miloš Obrenović^[14] – akit időközben a szerb elöljárók megválasztottak vezérüknek („vojvoda”) – Takovóban bejelentette az ún. „második szerb felkelés” kezdetét.^[15] A felkelők gyors sikereket értek el, aminek hatására a Török Porta tárgyalásokra szánta el magát. A tárgyaláson felajánlott autonómia a legtöbb szerb óhaját továbbra sem elégítette ki, de Obrenović lehetőséget látva arra, hogy átvegye a hatalmat, elfogadta a szultán ajánlatát.^[16]

Ezzel lezárult a második szerb felkelés, mely egyúttal a forradalmi népgyűlések korszakának a végét is jelentette.

Visszatekintve erre a korszakra elmondható, hogy a népgyűlés (skupština) csupán az elöljárók (starešina) testülete volt, amelyben a tagság az elfoglalt pozícióhoz, nem pedig választásokhoz kötődött. Ez még sokkal inkább hasonlított a középkorban megszokott nemesi képviseleti rendszerhez, semmint a mai értelemben vett nemzetgyűléshez. Üléseire időszakosan, többnyire csak szükséges esetekben került sor, és azokon a legfontosabb katonai és polgári ügyeket tárgyalták meg. Miután helyzetét a korszak törvényei nem szabályozták, pontos hatalmi súlyát igen nehéz megítélni. Véleményem szerint főként csak *véleményező-tanácsadó* jogkörrel rendelkezett, illetőleg *jóváhagyta* a már korábban, a vezető és a Tanács által meghozott határozatokat. Ez az utóbbi momentum valamiféle törvényalkotói jogkört is sejtet, bár szinte bizonyos, hogy azok megalkotásába a testületnek nem sok beleszólása volt.^[17]

A népgyűlések, Miloš Obrenović első uralkodása alatt is öntörvényűen kerültek összehívásra, elsődlegesen adók kivetése céljából, illetve akkor, ha a népet valami fontos dologról értesíteni kellett. Akárcsak eddig, az ő uralkodása idején is hagyományos (rendes), illetőleg nagy népgyűlések kerültek összehívásra.

Miloš Obrenović első uralkodása alatt az 1835. február 2-án, Kragujevácban megtartott ún. Sreteni^[18] nagy népgyűlés bír igen komoly jelentőséggel, mert ezen a népgyűlésen került elfogadásra az első szerb, ún. „Sreteni alkotmány” (Sretenjski ustav).^[19]

Az alkotmány 14 fejezetből és 142. §-ból áll.^[20] A népgyűlésre vonatkozó rendelkezések az alkotmány VIII. fejezetében kerültek elhelyezésre. Noha a Sreteni alkotmány a korszakban az erős alkotmányok kategóriájába tartozott, fontos kiemelnünk azt is, hogy az *alkotmány 6. és 90. §-a értelmében a népgyűlés még nem volt törvényhozó hatalom.*

Miloš Obrenović titkára, Dimitrije Davidović által készített, a korszakban igencsak liberálisnak számító alkotmány elfogadására anélkül került sor, hogy arról a Törökország szuverenitása és Oroszország gyámsága alatt álló autonóm Szerb Fejedelemség kikérte volna akár török szultán, akár pedig az orosz cár hozzájárulását. Miután pedig ebben az alkotmányban mind Orosz, mind Török Birodalom, de még a Habsburg Monarchia is a francia forradalom vívmányait látta, hevesen ellenezte és elutasította azt. Így Miloš, a Török Porta, valamint a külföldi hatalmak nyomása alatt, néhány hét múlva hatályon kívül kényszerült helyezni a Sreteni alkotmányt,^[21] s 1838-ban pedig szintén ezen államok, valamint belső ellenfelei közös nyomására kénytelen elfogadni az 1838-ban kiadott szultáni hatti serifet, amely egyúttal Szerbia új alkotmánya is volt. Az ún. „Török alkotmány” (Turski ustav)^[22] a maga 66 §-ával minden idők eddigi legrövidebb, de egyúttal a leghosszabb ideig is hatályban lévő alkotmánya Szerbiának. Az alkotmány amiatt is egyedülálló a szerb történelemben, mert az a török fermánok mintájára készült, szemben a Sreteni és a később elfogadott szerb alkotmányokkal, melyek mindig a leghaladóbb európai alkotmányok mintáját követték. Ebből a jellegéből adódóan a Török alkotmányban nincsenek fejezetek, és az azonos szabályozási tárgyakra vonatkozó rendelkezések is szétszórtan fordulnak elő a szövegben.

A Török alkotmány a népgyűlést nemhogy nem írta elő (még tanácsadó testületként sem!), de azt mégcsak meg sem említette. Ennek ellenére, a népgyűlések az alkotmány meghozatala után is összehívásra kerültek, ami ellen – érdekes módon – a Porta nem is tiltakozott, mi több, a jelentősebb népgyűléseken a belgrádi basa, sőt néha a Porta egy-egy magas rangú kiküldöttje is megjelent. A Porta nemcsak, hogy nem tiltakozott a népgyűlések összehívása ellen, hanem 1839-ben, egy módosító indítványában a népgyűlések összehívását kifejezetten engedélyezte.^[23]

Visszatekintve Miloš fejedelemségére, elmondható, hogy uralkodása alatt, kiváltképp annak elején, a népgyűléseket gyakran összehívta. Ezek többnyire Kragujevácban, az ország akkori fővárosában tartottak meg, leggyakrabban a szabad ég alatt, a templom melletti réten.^[24] Mivel ezeket a szabadban rendezték meg, azokon több világi ember is részt vett, akik ugyan tanácskozási joggal nem rendelkeztek, de biztosított egyfajta nyilvánosság, amelyet persze semmi esetre sem lehet a mai mércével mérni.

A népgyűlések ügyrendjét Obrenović határozta meg. Annak ülésein csak azokat az indítványokat fogadták el és tűzték napirendre, amelyeket Obrenović terjesztett elő, vagy amelyekkel ő egyetértett, mert „nehéz volt annak, aki bármit is másként határozott tenni és mondani, mint amit a kenéz akar és mond”.^[25] A népgyűléseken a nép hangja csak annyira hallatszott, amennyire azt a kenéz megengedte, tehát ezek sohasem tükrözték az országban tapasztalható valóságos helyzetet és a nép akaratát. Ezek a népgyűlések csak a „nép hozzájárulását” adták a fejedelem politikai céljaihoz, azok véleményének figyelembe vétele nélkül.

Az 1840-es évek elejére az Obrenovićok abszolútizmusát megelégedők táborra jelentősen megnőtt, olyannyira, hogy az 1842. szeptember 2-ára Belgrádba összehívott népgyűlés az Obrenović-házat megfosztotta minden hatalmától, s azt Aleksandar Karađorđevićnak, Karađorđe Petrović 33 éves fiának adta át. A népgyűlés hangulatát jól illusztrálja, hogy Aleksandar Karađorđević hívének számító Toma Vučić-Perišić Vračar mezején felállított sátrát nyolc megtöltött ágyú vette körül, arra is folyamatosan ügyelve persze, hogy a kanócok meg legyenek gyűjtve.^[26]

Aleksandar Karađorđević hatalomra kerülése után (azaz alkotmányvédők [ustavobranitelj] uralma alatt^[27]) a népgyűlések nagyrészt szüneteltek, mindösszesen csak néhányat hívtak egybe, azokat is többnyire szükségből.^[28]

Szerbia területén – akárcsak az előző fejedelmek alatt – Aleksandar Karađorđević uralkodása idején is szinte mindennaposak voltak a belső zavargások. A zavargások legfőbb forrása most is maga a fejedelem személye volt. A zavargásokat csitítandó, a fejedelem ellenségeinek 1858-ben sikerült kikényszeríteni a nemzetgyűlés összehívását, annak összehívása előtt pedig egy, a nemzetgyűlés munkáját szabályozó törvény elfogadásáról határoztak. *1858-ban tehát megszületett az első írásos törvény a szerb nemzetgyűlésről*, amely lerakta a népképviselési rendszer alapjait és törvényi kereteket adott a népgyűlés intézményének. A törvény sajátossága az volt, hogy az csupán arra az egy nemzetgyűlésre vonatkozott, amely e törvény alapján került összehívásra, azaz *ad hoc jellegű törvénnyel van dolgunk*.^[29]

A választások lebonyolítása után, összehívásra került az ún. „Szentandrásai nemzetgyűlés” (Svetoandrejska narodna skupština),^[30] amely 1858. november 30. és 1859. január 31-e között ülésezett Belgrádban. A Szentandrásai nemzetgyűlés, tizenhat évvel az után, hogy fejedelmi hatalmától megfosztották Mihailót, ismét dinasztikus fordulatról határozott, és visszaemelték a hatalomba az Obrenovićokat.^[31]

Miután a korábbi csak egy ad hoc jellegű törvény volt, a Szentandrásai nemzetgyűlésen 1859. január 14-én egy új törvény is elfogadásra került a nemzetgyűlésről, ami több ponton is különbözött az 1858-ban elfogadottól. E törvény alapján a nemzetgyűlés csak a nép által választott képviselőkől állhatott. Évente egy alkalommal került összehívásra, Kisasszony napja (Mala Gospojina) környékén, de szükség esetén a fejedelem rendkívüli nemzetgyűléseket is köteles volt egybehívni.

A Szentandrás napi nemzetgyűlés berekesztése után, Miloš és Mihailo második uralkodása alatt a nemzetgyűlések ismételten veszítettek jelentőségükből. Miloš második fejedelemsége idején mindösszesen egyetlen nemzetgyűlést tartottak, az ún. „Kisasszony-napi nemzetgyűlést” (Malogospojinska narodna skupština), amely Kragujevácban ült össze 1859. szeptember 8-24-e között.^[32] *Ez volt tehát az első nemzetgyűlés a szerb történelemben, melyet teljes egészében a nép választott.*

Miloš fejedelem már a nemzetgyűlés összehívásakor a képviselők tudomására hozta, hogy az nem lehet olyan, mint amilyenek a Szentandrás napi nemzetgyűlés képviselői azt annak idején megálmodták, így egy új, a korábbinál regresszívebb törvény került elfogadásra a nemzetgyűlésről. Miloš halála után ismét fia, Mihailo került a fejedelmi székbe, aki még az apjánál is jobban eltávolodott a nemzetgyűléstől és a Szentandrás napi nemzetgyűlés elveitől. Ennek szellemében már az első nemzetgyűlésen, amelyet Mihailo hívott egybe, hatályon kívül helyezték az apja által elfogadtatott törvényt, és megint új „Nemzetgyűlésről szóló törvényt” fogadtak el, amely még a korábbinál is tovább szűkítette a nemzetgyűlés mozgásterét.

Uralkodása alatt az 1864. augusztus 15-e és december 6-a között Belgrádban ülésező, ún. „Nagyboldogasszony napi nemzetgyűlés” (Velikogospojinska narodna skupština) emelendő ki, ez volt ugyanis az első olyan nemzetgyűlés *a szerb parlamentarizmus történetében, amelyen a képviselők napidíjban (dijurna) részesültek.*^[33] Ez egyértelműen a szegényebb réteg hatalmi térhódítására enged következtetni a kiváltságosokkal szemben, hiszen az előljárók és a nemesek nem voltak rászorulva a napidíjra, amint azt a korábbi korok nemzetgyűlései is mutatják. A napidíj bevezetésének elvi jelentősége tehát csöppet sem elhanyagolható, hiszen az a képviselők anyagi függetlenségére vonatkozó jogszabályok

megalkotásához vezető út első és egyben legfontosabb állomásának tekinthető.

Mihailo nagyralátó tervei és önkényuralma a liberális ellenfeleit leszámítva is komoly belső feszültségeket generáltak. Megelégtelve a tarthatatlan állapotokat, ellenfeleinek egy csoportja 1868. május 29-én, Košutnjakon megölte Mihailót.^[34]

A megölt fejedelem gyermektelen lévén, az öröklés kérdése rendezetlenül maradt. E kényes helyzetet orvosolandó, Ideiglenes Fejedelmi Helytartóság (Privremeno namesništvo knjaževskog dostojansva) került felállításra, amely 1868. december 6-án a saját rendeletével felállította az ún. Szentmiklósi Bizottságot (Svetonikoljski odbor), amelynek a feladata az új alkotmánytervezet előkészítése volt. A bizottság 70 tagból állt.^[35]

Az alkotmánytervezet elkészülte után az új alkotmány elfogadásához a Helytartótanács 1869. június 10-ére alkotmányozó nagy nemzetgyűlést hívott össze Kragujevacba, mely június 29-éig ülésezett. A szerb parlamentarizmus eddig bemutatásra került történetének ismeretében már-már meg sem kell lepődünk azon, hogy az az alkotmánytervezet, melyet a nemzetgyűlés megvitatott, nem a Szentmiklósi Bizottság, hanem egyes helytartók és miniszterek javaslatai voltak.^[36] Az alkotmányt a nemzetgyűlés csak hosszas vita után fogadta el, s a Helytartóság aláírását követően, 1869. június 29-én, Péter napján azonnal hatályba lépett. Miután az alkotmány a helytartók keze munkáját dicséri, a szerb jogtörténészek gyakran csak, mint „Helytartói alkotmányt” (Namesnički ustav)^[37] emlegetik.

A Helytartói alkotmány – az 1838. évi Török alkotmánnyal ellentétben – ismét beemeli a nemzetgyűlést az ország hatalmi rendszerébe. A nemzetgyűlésről az alkotmány III. fejezete rendelkezik (41-89. §.), amely „A népképviselőtről” (O narodnom predstavništvu) címet viseli. Az alkotmány 133 paragrafusából nem kevesebb, mint 49 e fejezetben található, de az alkotmány más fejezeteiben is találunk a nemzetgyűlést érintő szabályozásokat.

Az alkotmány hagyományos és nagy nemzetgyűléseket említ [42. §. (2.) bek.]. A hagyományos nemzetgyűléseket mind rendes, mind rendkívüli esetekben össze lehetett hívni. Az korábbiakhoz hasonlóan a nemzetgyűlés továbbra is egykamarás, mely a törvényhozó hatalmat a fejedelemmel együttesen gyakorolja.

Mindannak ellenére, hogy az alkotmány rendelkezéseinek közel fele valamilyen módon érintette a nemzetgyűlést, a hatalom továbbra is az abszolút módon uralkodó fejedelem kezében összpontosult. A Helytartói alkotmányban ugyan a törvényhozó hatalom átszállt a Tanácsról a nemzetgyűlésre, de a parlamentáris rendszer alkotmányosan nem került lefektetésre. A nemzetgyűlés ilyen értelmében csupán egy ambiciózus hatalom saját céljai

megvalósításának eszközéül szolgált.^[38]

1870-ben – összhangban az alkotmánnyal – elfogadásra kerültek „A képviselők választásáról”^[39] és „A nemzetgyűlés házszabályáról” szóló törvények. Ezek nagyrészt az alkotmányban lefektetett rendelkezéseket ismételték meg, illetve azokat kibontották.

A nemzetgyűlés 1871-es összehívásának ideje alatt jelentek meg először a képviselői interpellációk, s 1874-ben már az első kormány is megbukott a nemzetgyűlés előtt.^[40]

A Berlieni Kongresszus döntéseit elfogadva, az 1878. június 24-e és július 15-e között üléselő nemzetgyűlés határozott Szerbia függetlenségéről és területi gyarapodásáról.^[41]

1881-ben elfogadásra került „Az egyesülésről és gyülekezésről” szóló törvény (zakon o udruženjima i zborovima), amely lehetővé tette a pártalapítást is, aminek hatására még ugyanebben az évben megalakulnak az első pártok a független Szerb Fejedelemségben.^[42]

Igen nagy jelentőséggel bír az 1882. január 7-e és június 22-e között Belgrádban üléselő rendes nemzetgyűlés. A fejedelem, a kormány és a nemzetgyűlés közötti megállapodás értelmében ugyanis a parlament 1882. február 22-én egyhangúlag elfogadta Szerbia királysággá történő kikiáltásáról szóló törvényjavaslatot, az ország királyává pedig I. Milan Obrenović^[43] néven a korábbi fejedelmet kiáltották ki. Fontos azonban megjegyezni azt, hogy mindez ellentétes volt a hatályos alkotmánnyal, mert az ezen kérdéseket a nagy nemzetgyűlés elé utalta, miközben e kérdésekről a rendes nemzetgyűlés szavazott.^[44]

Ide kívánczik az is, hogy – akárcsak az ezt követő korszakokban – a választások kimenetele mindig is leginkább a hatalomtól és a rendőrségtől függött.^[45]

A Szerb Királyság időszaka

A Szerb Királyság megalakulásával egy új korszak veszi kezdetét Szerbia történetében. Eddigre már kialakultnak tekinthetők az államszervezetre és a képviselői jogállásra vonatkozó legfontosabb szabályok (mentelmi jog, absztorptív mandátum, jogszabályok elfogadásának és kihirdetésének módja stb.), így ezekre nem térnek ki e fejezetben, csak annyiban, hogy a rendőrállam kiépítése e korszakban is tovább folytatódott, a választások kimenetele és a parlamentáris élet továbbra is nagyban függött a mindenkori király személyétől és az országban uralkodó belpolitikai helyzettől, olyannyira, hogy a korabeli nyugati sajtó a szerbeket a századfordulón szimplán csak „királygyilkosoknak” titulálta,^[46] hiszen a királyi önkénynek legegyszerűbben annak hatalomból való eltávolításával lehetett

gátat szabni.

E rövid korszakban 4 alkotmánya is volt a Szerb Királyságnak. 1888-ig, az ún. Radikális alkotmány (Radikalski ustav)^[47] elfogadásáig továbbra is az 1869. évi alkotmány maradt meg hatályában. 1888. december 22-én,^[48] a döntően radikális képviselőkől álló nemzetgyűlés megszavazta az új alkotmányt, amelyet a belső feszültségek miatt pozíciójában megingott király kényszerűen szentesített. Az népképviselőket (Narodno Predstavništvo) az alkotmány V. fejezete szabályozza (76-131. §.)

A végrehajtó hatalom a király kezében volt letéve, amelyet nyolc minisztere által gyakorolt; ezek egyenként és együttesen voltak felelősek a nemzetnek. A törvényhozó hatalmat a király és a nemzetgyűlés (Narodna skupština) együtt gyakorolták. Az államtanács (Državni Savet) 16 tagból állt, akik közül nyolcat a király nevezett ki, nyolcat pedig a nemzetgyűlés választott. A nemzetgyűlés minden év november 1-jén gyűlt össze és minden harmadik évben új választásnak vetette magát alá. A nagy nemzetgyűlés kétszerannyi tagból állt, mint a hagyományos nemzetgyűlés, és itt a képviselőknél az egyetemi képzettség sem volt elvárás. A személyes, a sajtó- és lelkiismereti szabadság alaptörvények voltak. A király 1894-ben ezen alkotmányt felfüggesztette, és „ideiglenesen” az 1869. évi Helytartói alkotmányt helyezte vissza a hatályába.

Össességében véve ez az alkotmány jelentős lépést jelenthetett volna egy demokratikus közjogi fejlődés irányába, ha az uralkodó nem helyezte volna az első adandó alkalommal hatályon kívül. Választói rendszere ugyan továbbra is virilis volt, de elismerte a titkos és közvetlen választójogot, a mandátumok arányos elosztásának elvét, az egykamarás nemzetgyűlést egyértelműen a törvényhozás szervévé nyilvánította, s a király feloszlatási jogát is korlátozta.^[49]

Az 1869. évi alkotmányt az 1901. évi alkotmány^[50] váltotta, mely a szerb jogtörténetben mint Áprilisi alkotmány (Aprilski ustav) vagy mint Oktrojált alkotmány (Oktroisani ustav) ismeretes.

Az alkotmány 1901. április 6-án lépett hatályba. A népképviselőkről (Narodno Predstavništvo) az alkotmány IV. fejezete rendelkezik, amely három nagyobb egységre tagolódik:

- általános rendelkezések (43-64. §.)
- a képviselőházzal (Narodna skupština) (65-69. §.) és
- a szenátusról (Senat) szóló rendelkezések (70-75. §.).

Mint látható, a korábbi alkotmányokkal ellentétben az Áprilisi alkotmány kétkamarás

nemzetgyűlést látott elő. Az alkotmány további újítása, hogy az nem ismeri a nagy nemzetgyűlés fogalmát. A szenátus tagjainak egy része „alanyi jogon”, 18 tagja pedig választás útján került be oda. A képviselőház 130 tagú volt. A képviselők választása mindkét házba virilis alapon történt, a képviselői mandátum azonban a korábbi 3 év helyett immáron 4 évre szólt.

Az alkotmányban továbbra is tetten érhető a királyi többlethatalom.

A szerencsétlen sorsú 1888. évi alkotmány után – dinasztiaaváltás következtében^[51] – ezen alkotmány is igen rövid időn belül hatályon kívül lett helyezve.

Az 1903. évi alkotmány^[52] célja egyfelől a királyi hatalom alkotmányos körülbástyázása volt – ami az 1869. évi alkotmány fejlődési tendenciáit vitte tovább –, másfelől azonban számos rendelkezésében visszaköszöntek az 1888. évi alkotmány egyes rendelkezései. E kettősség – többek között – tetten érhető az államszervezetről szóló rendelkezésekben is. Az alkotmányban figyelemre méltó az államhatalmi ágak szétválasztásának határozott elutasítása: az alkotmány rendelkezései szerint a törvényhozás nemcsak ellenőrizheti, de bizonyos feltételek esetén el is számoltathatja a végrehajtó szerveket.^[53]

Az alkotmány egyébként a nemzetgyűlésről az V. fejezetében rendelkezett (76-130. §.), és szinte szó szerint átveszi az 1888. évi alkotmánynak a nemzetgyűlésre vonatkozó egyes rendelkezéseit. Ez azt jelentette, hogy a nemzetgyűlés ismételten egykamarás lett, és a nagy nemzetgyűlés is újra intézményesítésre került.

A két világháború közötti időszak

Az első világháborút követően, s az SHS Királyság létrejötte után nem sokkal, 1920. szeptember 3-án hirdették ki „A népképviselők Szerb–Horvát–Szlovén Királyság alkotmányozó gyűlésébe választásáról” elnevezésű törvényt.^[54] A választásból – különböző ürüggyekkel – a kisebbségeket teljes mértékben kizárták.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés – melyről a horvát képviselők kollektíve kivonultak – megszavazta az új államalakult első, úgynevezett vidovdáni (vagy Vitus napi) alkotmányát,^[55] amely a SHS Államot „alkotmányos, parlamentáris és örökletes monarchiaként” jelölte meg (1. §.), s amely többpártrendszerű demokrácián és arányos választójog alapján választott törvényhozáson (Skupština) nyugodott (69-89. §.).

Pethő Sándor^[56] kiemeli, hogy a szabályozások legfontosabbika a törvényhozást érintette. A

törvényhozó hatalom letéteményese a király és a négy évre választott, egykamarás törvényhozó testület, a nemzetgyűlés lett. Az alkotmány a Népképviselőházat mint képviseleti testületet határozta meg, bár nyilvánvaló, hogy az nem lehetett, hiszen a lakosság egy része nem is rendelkezett aktív választójoggal.^[57] A nemzetgyűlést a király hívta össze rendes és rendkívüli ülészekokra.

Az alkotmány sajátossága, hogy végérvényesen szakított a nagy nemzetgyűléssel, mint intézményesített képviseleti szervvel.

A deklarált elvek most is szépek és a korszakban haladóak voltak, de figyelembe véve a korszak történéseit, azok ismételtelen egy erősen centralizált, Belgrád-központú rendőrállamot takartak a valóságban.^[58]

A belgrádi kormány – többek között – egészen 1922-ig megtiltotta az önálló kisebbségi pártoknak a megszervezését, azzal az indokkal, hogy a kisebbségek még nem teljes jogú polgárai az államnak. A rendőri kegyetlenség és a brutalitás a későbbiekben is a kisebbségi pártokkal szemben volt a legelviselhetetlenebb, azok még az ellenzéki pártoknál is kegyetlenebb elbánásban részesültek. Itt elegendő csak azon kisebbségi politikusoknak a számtalan panaszára gondolni, akiket a saját lakásukban a választási kampány alatt nem egyszer annyira összeverték – a párt iratainak és tagsági névjegyzékének az elkobzása mellett –, hogy a kampány egészét kihagyni kényszerültek.^[59]

A parlamentarizmus keretei között a törvényhozás meglehetősen akadozott, és a helyzetet tovább bonyolította az évről évre mindinkább elmérgesedő szerb-horvát ellentét, mely Puniša Račić már említett 1928. június 20-i parlamenti merényletéhez vezetett.^[60] Ezután – a mindezidáig az alkotmányos keretek közötti uralkodás látszatát fönntartani igyekvő – I. Sándor király a hadsereg segítségével magához ragadta a kizárólagos hatalmat, felfüggesztette a törvényhozást, eltörölte az 1921-es alkotmányt és monarcho-fasiszta diktatúrát vezetett be, ami a korszak Európájában egyáltalán nem tekinthető szokatlan lépésnek. A király 1929. október 3-án^[61] az országnak új nevet (Jugoszlávia) és új, addig soha nem látott területi felosztást adott, ezzel próbálva meg kiemelni azt, hogy a szerbek, horvátok, szlovének egy nemzet. A bánások nem történelmi, hanem földrajzi elnevezéseket kaptak, azzal a céllal, hogy megerősítsék a nemzeti egységet és az állami központosítást, ezzel is ösztönözve a jugoszláv eszme terjedését. Ezzel párhuzamosan betiltotta a politikai pártokat és a nemzeti megnyilvánulásokat is.^[62]

1931-ben, a törvénytelen állapotot megszüntetendő, a király a „népnek” alkotmányt „adományozott”.^[63] Ezt az alkotmányt a szerb jogtörténészek általában csak mint

Szeptemberi alkotmányt (Septembarski ustav) vagy ritkábban, mint Oktrojált alkotmányt (Oktroisani ustav) emlegetik. Az alkotmányról elmondható, hogy ez ismét a monarchikus tendenciákat erősítette föl, a parlamentáris monarchiával szemben.

Akárcsak a Vidovdani alkotmányban, a Szeptemberi alkotmányban is a „népképviselőtről” szóló rendelkezések a VII. fejezetben kerültek szabályozásra. Ezzel azonban minden hasonlóság ismertetésre is került a két alkotmány között – legalábbis ami a nemzetgyűlést illeti. Az alkotmányt fellapozva ugyanis rögtön szemet szúr az annak egyik újdonsága, nevezetesen az, hogy bevezeti a szenátus intézményét, ezzel – 1901 után ismét – kétkamarássá alakítva át a nemzetgyűlést.

A titói kommunizmus és a miloševići éra

A második világháborút követően egész Közép-Kelet-Európában ismert fordulat következett be, amely jelentősen visszavetette mindenütt a demokratikus fejlődést. Ezen államok mindegyikében – s így Jugoszláviában is – diktatórikus rendszerek kerültek kiépítésre. Az kommunista nemzetgyűlések súlytalanságát, vagy a formálisan megtartott választások hiábavalóságát – az alkotmány szövegétől függetlenül – azt hiszem fölösleges itt bizonygatnom, végtére is mindannyian tisztában vagyunk a korszak kommunista nemzetgyűléseinek komolyságával.

A második világháború utáni jugoszláv nemzetgyűlések történelmi gyökerei az AVNOJ^[64] 1943. november 29-30-án, Jajcában megtartott második üléséig nyúlnak vissza, aholis határozat született a majdani Jugoszlávia szövetségi elven történő kiépítéséről.^[65] 1944. november 9-12-e között összeült az ún. Szerbia antifasiszta népfelszabadító nagy nemzetgyűlése (Velika antifašistička narodnooslobodilačka skupština Srbije) is, melynek összes küldöttje (mind a 989!) a Népfelszabadítási Front (Narodnooslobodilački front) és a népfelszabadítási bizottságok tagjai közül delegáltatott.^[66] A nemzetgyűlés ülésén határozat született Szerbia antifasiszta népfelszabadítási nemzetgyűlésének^[67] a felállításáról, amelyet Szerbia legfőbb törvényhozó és végrehajtó testületeként definiáltak. Az ASNOS-ba a korábbi 989 tagú nemzetgyűlés a saját tagjai közül 278 főt választott.^[68]

A háború elmúltával e határozatok a későbbi alkotmányokban is lefektettek. Ebben a korszakban Jugoszláviának három (1946, 1963, 1974), szövetségi tagköztársaságai közül pedig Szerbiának négy (1946, 1963, 1974, 1990) alkotmánya is volt. Terjedelemre való tekintettel sajnos itt el kell tekintenem Jugoszlávia Szövetségi Népköztársaság alkotmányainak és egyes tagköztársaságai alkotmányainak ismertetésétől, így csak igen röviden térnék ki a korszak sajátosságaira.

1945-1990 között – a Szovjetunióhoz és a korszak szocialista országaihoz hasonlóan – Jugoszláviában is tetten érhető a hatalom koncentrációja, a föderalista berendezkedés, az államszervezet szocialista típusú felépítése (pl. Elnöki Tanács megléte), az emberi jogok korlátozása, a gazdasági berendezkedés és a tervgazdaság. Az alkotmányok – természetesen – az államszocializmus szellemében kizárták a többpártrendszer (pluralizmus) mindenféle megnyilvánulását is. A korábbi szabad mandátum helyébe kötött mandátum lépett. A korszakról még elmondható, hogy Josip Broz Tito hatalma haláláig megkérdőjelezhetetlen volt, halála után pedig alkotmányban lefektetett kollektív vezetés elve érvényesült több-kevesebb sikerrel. 1989-1990 folyamán azonban Jugoszlávián is végigsöpört a változás szele.

A Jugoszláv Szövetségi Szocialista Köztársaság képviselőháza 1990. augusztus 8-án alkotmánymódosítást fogadott el, amely lehetővé tette a többpárti rendszer bevezetését Jugoszláviában, illetve valamennyi tagköztársaságában.^[69]

Szerbia képviselőháza 1990. szeptember 28-án elfogadta Szerbia köztársaság új alkotmányát,^[70] amely Szerbiát mint többpárti rendszerű polgári államot határozta meg. Amellett, hogy ez az *alkotmány számos ponton ellentétes volt az akkor még hatályos 1974. évi Jugoszláv szövetségi alkotmánnyal, még az elfogadása is súlyos legitimitási problémába ütközött.*^[71] Ez az „aprócska csekélység” azonban most sem akadályozta meg a szerb honatyákat abban, hogy a tagköztársaság alkotmányát egészen 2006. november 8-áig hatályban tartsák.

Szerbia köztársaság 1990. évi alkotmánya már a centralizmus és a szerb dominancia szellemében íródott, s ez különösen szembeötlő, ha azt összehasonlítjuk az 1974. évi szerb szocialista köztársasági alkotmánnyal. Ez a nemzetgyűlésen is tetten érhető, hiszen az 1974-es alkotmánynak a nemzetgyűlésre vonatkozó igen terjedelmes rendelkezései^[72] helyébe az új alkotmány V. fejezetének 73-82. szakaszai léptek.

A 1990. évi köztársasági alkotmány 74. §-a értelmében Szerbia Köztársaságnak 250 képviselője volt, akik választókerületekből közvetlen és titkos szavazással kerültek megválasztásra. A képviselők mandátuma 4 évre szólt (75. §.). A 76. szakasz kimondta, hogy a képviselő azokat a polgárokat képviseli, akik abban a választókerületben laknak, amelyben ő megválasztásra került. A 77. §. rendelkezett a képviselő mentelmi jogáról.^[73]

A kormány a parlamentnek tartozott felelősséggel (93. §.). Az alkotmány nagyjából a már megszokott, korábbi képviseleti rendszerre épült, és azt vette át, azzal a különbséggel, hogy nyíltan is felvállalta azt, hogy az elnöki jogkört betöltő személynek többletjogosítványokat biztosított.^[74]

Miután időközben új szövetségi alkotmányt nem sikerült elfogadni, Milošević Szerbia köztársasági alkotmányának a rendelkezéseit igyekezett a szövetségi alkotmány rendelkezései fölé emelni. Ez, valamint Milošević még 1989. június 28-án, Szent Vitus napján, Koszovóban elmondott beszéde jelentősen közrejátszott a feszültségek újbóli kiéleződéséhez, valamint Jugoszlávia széthullását előidéző háború kirobbantásához.

1991-ben a volt tagköztársaságok, Horvátország, Szlovénia, Macedónia és Bosznia-Hercegovina, kikiáltották függetlenségüket. A háború és átalakulási folyamatok közepette, Slobodan Milošević az első adandó alkalommal, 1992. április 27-én új szövetségi alkotmányt fogadtatott el. Az alkotmány hatálybalépésével megalakult a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (Savezna Republika Jugoslavije).

Noha paradoxonnak hangzik, az „új Jugoszlávia” alkotmánya már kihirdetésekor jogilag érvénytelen volt. Érvénytelenségének három oka is van:

- az alkotmánymódosítási eljárásban elkövetett szabálytalanságok súlyosak voltak;
- az a szerv, amely elfogadta és kihirdette az új alkotmányt (a régi nemzetgyűlés Szövetségi Tanácsa), nem volt sem törvényes, sem legitím abban az időpontban ennek az aktusnak a megvalósítására;
- sem Szerbia 1990. évi alkotmánya, sem Montenegró (Crna Gora) többször módosított 1974. évi alkotmánya^[75] nem tartalmazott semmiféle lehetőséget sem Szerbiának, sem Montenegrónak más állammal való egyesülésére vonatkozóan.^[76]

Az 1992. április 27-én elfogadott ún. žabljaki alkotmány (Žabljački ustav)^[77] nagyrészt továbbviszi az 1990. évi szerb alkotmány főbb tendenciáit. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a szövetségi alkotmányt igyekezett hozzáigazítani az 1990. évi szerb alkotmányhoz,^[78] noha normális körülmények között ez fordítottan szokott működni. A nemzetgyűlésre és a képviselők jogállására vonatkozó rendelkezések az alkotmány V. fejezetében, a 78-95. szakaszokban kerültek szabályozásra. A 80. §. alapján a népképviselőházat két tanács, a Polgárok Tanácsa (Veće građana) és a Köztársaságok Tanácsa (Veće republika) alkotta.

A Polgárok Tanácsát a köztársaságok választópolgárai választották közvetlen és titkos szavazással úgy, hogy minden 65 000 választópolgárra 1 képviselő esett, azzal a kitételrel, hogy minden köztársaságban legalább 30 képviselőt kellett választani. A Köztársaságok Tanácsába minden köztársaság 20 főt küldött: őket a köztársaságok parlamentjei választották meg. A parlament súlya – a korábbi korokhoz hasonlóan – Milošević szinte abszolutisztikus uralma alatt ismét eltörpült, eljelentéktelenedett, a képviselők jóformán csak asszisztáltak a kormány, s kiváltképp Milošević politikájához.

Ez az állapot többé-kevésbé 2003. február 4-éig, az új alkotmány meghozataláig fennállott, bár nem feledkezhetünk el arról sem, hogy Szerbia 1990. évi jogfosztó alkotmánya még a 2003-as alkotmány alatt is hatályban maradt!

Összefoglalva a korszakot, azt láthatjuk, hogy a parlamentáris rendszereket mind 4 szövetségi és köztársasági alkotmány deklarálta, a nemzetgyűlést a legfőbb törvényhozó szervként definiálva.

Akárcsak a korábbi korokban, most is a parlament döntései helyett egy-egy szűk csoport irányította az országot. Már az AVNOJ első ülésein Tito és a hozzá közel állók (Aleksandar Ranković Leka, Slobodan Penzić Krcun, Ljubičić tábornok stb.) fegyveresen jelentek meg, és fegyverüktől hosszú ideig még a világháború után sem voltak hajlandók megválni. A Titoval szembeszegülő képviselők a későbbiek folyamán rendre ki lettek zárva a nemzetgyűlésből, megfosztva őket a mandátumuktól. Tito különös helyzetét kiemelik a szocialista alkotmányok egyes rendelkezései is.^[79]

Tito halála után sem szakadt meg ez a már-már tradicionálisnak tekinthető örökség. A '90-es évek elején a parlamenti öltözőkben több fegyver volt, mint ahány fő azokban tartózkodott. 1992-ben a kormány tagjainak a nagy része a Szövetségi Belügyminisztérium (SMUP) szolgálati fegyvereivel volt felfegyverezve. Persze, rajtuk kívül még a kormánypártok több politikusa tartott fegyvert. Milan Paroški például lövöldözéssel ünnepelte meg az 1992. évi alkotmány elfogadását, amellyel a „három részből álló Szerbia egységes egész lett”, vagy Vojislav Šešelj a Szövetségi Nemzetgyűlés előtti közterületen fegyverrel fenyegette a taxistákat. Vladimir Veljković, az SPS^[80] bujanováci elnöke egy húsz főből álló munkások alkotta csoportba lőtt, míg Živojin Stefanović, a leszkováci szocialisták elnöke és a jablanicai körzet vezetője pisztollyal azzal fenyegetőzött, hogy megöli azokat, akik vele politikailag nem egyeznek. (A leszkováci ügyészek persze tehetetlenül álltak, hiszen Živojin Stefanović ekkoriban a szerb nemzetgyűlés Igazságügyi Bizottságának a helyettes elnöke is volt.) Branislav Lečić kulturminiszter a munkájára hivatkozva rendelt pisztolyt, de nemcsak magának, hanem a feleségének is. A sort persze lehetne folytatni.

A korszakban általánosnak számított a különböző vezető funkcionáriusok fegyverrel történő megajándékozása. Nebojša Pavković vezérkari főnök például előszeretettel ajándékozott saját aláírásával ellátott fegyvereket. Slobodan Miloševićnek személyesen is átadott egy katonai pisztolyt ajándékba. Dušan Mihajlović belügyminiszter is megajándékozta a kormány tagjait és több kollégáját a kragujeváci „Zastava” fegyvergyárban előállított pisztolyokkal és revolverekkel. A miniszterek többsége CZ99-es típusú fegyvert kapott ajándékba. Az ajándékot egyébként Kasza József, Gordana Matković, Božidar Đelić és Žarko Korać

visszautasították.^[81]

A korszak történéseihez hozzátartozik, hogy 1874 és 1928 után, 1996. december 24-én újabb képviselő fizetett az életével, Predrag Starčević személyében, akit halálra vertek. Ugyanezen a napon egy képviselőtársát, Ivica Lazovićot is súlyosan bántalmazták. Mindketten az SPO^[82] képviselői voltak.^[83] Mind a mai napig nem lehet tudni azt, hogy a gyilkosságot ki követte el.

2000. augusztus 25-én eltűnt Ivan Stambolić, Szerbia Szocialista Köztársaság egykori elnöke, akinek a holttestét 2003. március 27-én találták meg. Dušan Mihajlović akkori belügyminiszter szerint Stambolićot a belügyi elitalakulat (JSO), az úgynevezett vörössapkás osztag négy tagja fogta el és ölte meg amiatt, mert neve felmerült a 2000. szeptemberi jugoszláv elnökválasztások egyik jelöltje, Slobodan Milošević riválisaként.^[84]

Ugyan mondhatnánk azt, hogy a fentebb vázoltak háborúban „normálisnak” számítanak, de ne feledjük el azt sem, hogy Szerbiában a képviselők meggyilkolása és a képviselők fegyverrel (ágyúkkal, felfegyverzett parasztokkal stb.) történő rettegésben tartása már a XIX. században is folyamatosan jelen volt, valamint végigkísérte a teljes XX. századot.

2003. február 4-én, az új alkotmány (pontosabban alkotmányos alapokmány) elfogadásával végleg vége szakadt a miloševići érának,^[85] egyben megnyílt a lehetőség a múlttal való szakításra és egy demokratikus alapokon szerveződő állam kiépítésére. Az alkotmányos alapokmány – igaz, külföldi nyomásra történő! – elfogadásával létrejött Szerbia és Montenegró Államközössége (Državna zajednica Srbija i Crna Gora).

Szerbia Köztársaság^[86] államberendezkedése

Szerbia Köztársaság államberendezkedése Milošević hatalmának megdöntése után

Szerbia és Montenegró Államközösséget két egyenrangú tagállam képezte. Legmagasabb jogi aktusa az Alkotmányos Alapokmány^[87] volt, amely értelmében a Szerbia és Montenegró egykamarás parlamentje gyakorolta a törvényhozói hatalmat (19. §.).^[88] A 126 képviselő közül 91-et Szerbiából és 35 Montenegróból választottak (20. §.). A 20. § kimondta azt is, hogy a képviselőket első választásuk alkalmával a Szerbia Köztársaság nemzetgyűlésének, a Montenegrói Köztársaság képviselőházának és a Szövetségi képviselőháznak a tagjai közül kell megválasztani. Ha valamely tagállam ebben az időszakban parlamenti választásokat tart, a Szerbia és Montenegró képviselőházába kerülő küldöttségének az összetételét a választási eredményekkel arányosan össze kell hangolni.

A kezdeti időszakot követően Szerbia és Montenegró képviselőházának képviselőit közvetlen választásokon kell megválasztani,^[89] a tagállamok törvénye alapján. A Parlament a képviselők közül választotta meg az Államközösség Parlamentjének elnökét és alelnökét (21. §.). A 22. § kimondta a tisztségek összeférhetetlenségét, vagyis azt, hogy Szerbia és Montenegró képviselőházának az elnöke és Szerbia és Montenegró elnöke nem lehet ugyanannak a tagállamnak a képviselője.

A képviselők mentességéről az alkotmányos alapokmány 24. §-a rendelkezik, kimondván, hogy a képviselőnek Szerbia és Montenegró Képviselőházában szólásszabadsága van, képviselői minőségében tett nyilatkozatai és tettei miatt felelősségre nem vonható. A képviselő Szerbia és Montenegró Képviselőházának engedélye nélkül nem vonható felelősségre, nem vehető előzetes letartóztatásba vagy őrizetbe és nem büntethető, hacsak nem olyan bűncselekmény elkövetésében érik tetten, amely öt évnél hosszabb szabadságvesztés- büntetéssel sújtható.

Az alkotmányos alapokmány a mentességet nemcsak a politikusok számára tartotta fenn, hanem igen széleskörűen határozta meg, kimondván, hogy „Szerbia és Montenegró elnöke, a Minisztertanács tagjai, továbbá Szerbia és Montenegró Bíróságának a bírái képviselői mentességet élveznek.”

E korszakhoz fűződik az első törvény elfogadása, mely a közhivatalnokok számára vagyonynyilatkozat-tételi kötelezettséget írt elő. A közhivatalnoknak nemcsak a saját vagyonáról, hanem a házastárs és az élettárs, valamint az egyenes ági fel- és lemenők vagyonáról is nyilatkoznia kellett. A törvény nagy hiányossága az volt, hogy semmiféle szankcióval nem rendelkezett.^[90]

A Parlament 2003. március 3-án alakult meg. Szerbia és Montenegró Parlamentje még ugyanezen a napon a montenegrói Svetozar Marović személyében Szerbia és Montenegró elnökét is megválasztotta. Lévén, hogy a Parlament és az Államközösség elnöke nem lehetett ugyanazon tagállamból, Szerbia és Montenegró Parlamentjének elnöke, Dragoljub Mićunović, Szerbiából került megválasztásra.

Az államközösség elnöke a munkájáért Szerbia és Montenegró Képviselőházának tartozott felelősséggel. Az államközösség elnökének mandátuma 4 évre szólt, s a tagállamok felváltva adtak elnököt (27-29. §.).

Az Alapokmány szerint a végrehajtói hatalom letéteményese Szerbia és Montenegró elnöke,^[91] és az általa vezetett és elnökölt Minisztertanács.^[92] A minisztertanács 5 reszortot

kapott, úgymint: külügy, hadügy, nemzetközi gazdasági (kül)kapcsolatok, hazai (bel)gazdasági viszonyok és az emberi és kisebbségi jogok védelme (40-45. §.). Az elnök és két miniszterjelölt mindig az egyik tagállamból és három miniszter a másik tagállamból volt választva. A Minisztertanács jelöltjeire Szerbia és Montenegró elnöke tett javaslatot a parlamentben, majd a Parlament hagyta jóvá a minisztertanács összetételét (35. §.).^[93] A miniszterek mandátumát szintén 4 évre szót (38. §.). Szerbia és Montenegró Államközösségének elnökéhez hasonlóan a Minisztertanács is a Parlamentnek tartozott felelősséggel (37. §.).

A Parlament és a Minisztertanács Belgrádban székel, míg a Legfelsőbb Bíróság székhelye Podgoricában volt (6. §.).

A közös nemzetgyűlés, a Minisztertanács és a bíróság mellett mindkét tagállam külön parlamenttel, elnökkel és kormánnyal rendelkezett.

2006. május 21-én Szerbia és Montenegró államszövetségéről tartott legitim és demokratikus népszavazás eredményeként a montenegrói parlament június 3-i ülésén kiáltották ki a független Montenegrói Köztársaságot. Ezzel egyidejűleg megszűnt az államközösség és létrejött a független Szerbia Köztársaság.

A fentebb leírtakból is látható, hogy az alkotmányos alapokmány tényleg nagyfokú előrelépés a korábbi szerb és jugoszláv alkotmányokhoz képest, az államközösség mindkét tagállama – lakosságától és az államközösségben elfoglalt politikai súlyától függetlenül – a valóságban is egyenrangú volt, nemcsak papíron. Ebben minden bizonnyal közrejátszott az erős külföldi nyomás, és talán még Zoran Đinđić akkori miniszterelnök személye is. Đinđić a reformtörekvések elkötelezett híve volt, aki sok tekintetben szakított a korábbi korszakok beidegződéseivel. Sokan ebben keresik a 2003. március 12-ei merénylet legfőbb indítékát is.^[94]

A gyilkosság előrevetítette, hogy Szerbia talán képtelen letérni az évszázadokon át kitaposott ösvényről. A reformtörekvések leálltak, Szerbia Köztársaság területén továbbra is hatályban maradt az 1990. évi szerb alkotmány.

Látható tehát, hogy az alkotmányos alapokmány Szerbiára kényszerítése tényleg hatalmas lehetőség volt Szerbia számára a demokratikus úton való elindulásban és a múlttal való szakításban, ám ezzel nem tudott élni. Azon meg már talán senki sem fog meglepődni, hogy ez az alkotmány meglehetősen rövid életűnek bizonyul.

Szerbia Köztársaság berendezkedése a hatályos alkotmány tükrében

Mint már szó esett róla, a montenegrói parlament 2006. június 3-án, a Szerbia és Montenegró Államközösség alkotmányos alapokmányának 60. §-a alapján, valamint a 2006. május 21-i montenegrói népszavazást követően elfogadta az ország függetlenségéről szóló nyilatkozatot, amely megállapította, hogy a Montenegrói Köztársaság független állam, és a nemzetközi jog alapján teljes mértékben jogi személyiséggel rendelkezik. Ezt követően a szerb parlament 2006. június 5-i határozatában megállapította, hogy a Szerbia és Montenegró Államközösség jogutódja Szerbia, amely ezáltal unitárius állammá vált.

Nem sokkal ezt követően, 2006. október 28-29-én tartott népszavazás keretében Szerbia polgárai új – az 1990. évi szerb alkotmánnyal több ponton megegyező, és ahhoz visszanyúló – alkotmányt fogadtak el. A 2006. november 8-án (Mitar napján) kihirdetett új szerb alkotmány 10 fejezetből és 206 szakaszból áll. Az alkotmány, immáron unitárius államról lévén szó, hatályon kívül helyezte az 1990. évi szerb alkotmányt is.

Az alkotmány^[95] preambuluma azt sugallja, hogy ez az alkotmány sem ígérkezik hosszú életűnek, hiszen abból indul ki, hogy Kosovo-Metohija Tartomány Szerbia területének szerves része. Az alkotmány preambuluma jól mutatja, hogy az új alkotmány meghozatalát az államközösség fölbomlása mellett tisztán politikai okok is inspirálták: ezt az okot a preambulum in expressis verbis meg is nevezi.

Régi hagyományaihoz visszakanyarodva az alkotmány abban is hasonlít a korábbi alkotmányokhoz, hogy gyakorlatilag a jogalkotók megint egy mintaalkotmánnyal álltak elő, széleskörű kisebbségi jogokat garantálva, és nagyfokú autonómiát biztosítva, legalábbis Kosovo-Metohija számára. A preambulum azonban mindennél világosabban rávilágít, hogy itt is a mások akaratát figyelembe venni képtelen egységes Szerbia kiépítése húzódik meg. Bozóki Antal újvidéki jogászprofesszor igen szemfülesen megjegyzi azt is, hogy „az »új alkotmány« szerkezete szinte csaknem azonos a miloševići alkotmány szerkezetével,^[96] azaz jelentős visszalépés tapasztalható a 2003. évi alkotmányos alapokmányhoz képest, mégha ezt sokan nem is érzékelik, hiszen az alkotmányos alapokmány idején is egy, a mostanihoz hasonló alkotmány határozta meg Szerbia Köztársaság politikai berendezkedését.

Érdekes módon a 2006. évi alkotmány elfogadása után előállt helyzet kísérteties hasonlóságot mutat az 1869. évi alkotmány elfogadásakor előállt helyzettel.^[97] A Szerbiára mért utolsó pofon – Koszovó leszakadása (pontosabban akkor még csak annak rémképe) – a politikai vezetés számára is világossá tette, hogy a jogfolytonosság a régi Jugoszlávia és Szerbia között tovább már nem tartható fenn. Akárcsak az 1800-as évek közepe tájékán vagy

az I. világháború után, most is egy új államalakulat formálódott a Balkánon, amelynek a törvényi alapjait újra le kellett rakni. Részben e gondolat mentén íródott meg Szerbia Köztársaság új, 2006. évi alkotmánya, amit kiválóan alátámaszt az a tény is, hogy csak maga a 206 szakaszból álló alapokmány több, mint 150 alkalommal ír elő törvényalkotási vagy törvénymódosítási kötelezettséget a törvényhozók számára. Az alkotmányból fakadóan rendkívül kiterjedt jogalkotási tevékenység kezdődött, s ehhez hozzájöttek Szerbia Köztársaság alkotmányának végrehajtásáról szóló 2006. november 10-i alkotmányos törvény^[98] rendelkezései is, melyek szintén számos törvényalkotási vagy törvénymódosítási kötelezettséget róttak a nemzetgyűlésre.

A fentebb leírtaknak az ad különös jelentőséget, hogy - 1869-hez hasonlóan - a mindenkori kormány pusztán az alkotmányos normákat kibontó törvényhozása útján egészen új alkotmányos helyzeteket teremthet, hiszen az alkotmányos rendelkezéseket a későbbiekben kibontó szervezeti (organikus) törvény bármikor módosítható, hatályon kívül helyezhető vagy éppenséggel ahelyett egy másik törvény fogadható el. Az alkotmánynak ezen tulajdonságai pedig mind-mind egy ambiciózus vezető pozíciójának a helyzetét hivatott még tovább erősíteni, aki a helyzet kedvezőre fordulásával akár még a hatalmat is teljes egészében magához ragadhatja.

Éppen ezek a tulajdonságai teszik az ilyen típusú alkotmányokat, mint az 1869. évi vagy akár a mostani is, az uralkodó rezsím számára igen kényelmessé és hosszantartóvá, különösen az olyan rezsimek számára, amelyek nem akarnak vagy nem tudnak a haladó társadalmi és politikai törekvések irányába nyitni.^[99] Ezzel egy csapásra választ kaphatunk arra a kérdésre is, hogy miért kellett a korábbi alkotmányokhoz képest meglehetősen haladónak tartott 2003. évi alkotmányos alapokmányt az első adandó alkalommal hatályon kívül helyezni.^[100]

Mindezeket a rendelkezéseket az alkotmány még megfejezi azzal, hogy a képviselőknek - az államszocializmus időszakát leszámítva - mindig is meglévő abszorptív mandátuma helyébe az alkotmány értelmében a párt döntése alapján kötött mandátum léphet. A fentebb leírtak alapján nem nehéz belátnunk azt, hogy egy esetleges ambiciózus és demagóg vezető ezzel miként tud visszaélni. Hatalomra kerülvén ugyanis már egyszerű többséghez kötött törvények elfogadtatásával megváltoztathatja az ország alkotmányos helyzetét, a vele nem egyező politikusoktól pedig a párt nevében megvonathatja a mandátumot. Miután pedig az alkotmány értelmében „elnökjelöltet *párt, egyéb politikai szervezet* vagy választópolgárokból álló csoport állíthat”, az is kézenfekvő, hogy egy ambiciózus és demagóg vezető előtt az alkotmány értelmében az összes ajtó tárva nyitva áll a hatalom megragadásához.

Az alkotmányból mindenképp kiemelendő az, hogy az alkotmány az államformájára

vonatkozóan nem tartalmaz külön rendelkezést, arra csak az ország hivatalos elnevezéséből (Szerbia Köztársaság), Szerbia államfőjének a megnevezéséből (köztársasági elnök), valamint az Alkotmányban meghatározott – a parlamentáris köztársaságra, mint kormányformára jellemző jegyeket mutató – kormányzati rendszerből következtethetünk.

Külön kiemelendő még, hogy az alkotmány deklarálja a nép- és az jogszuverenitás elvét, valamint az igen széleskörű és kiterjedt lett az emberi és a kisebbségi jogok katalógusa is (18-81. §.), ezáltal beírva magát a modern kor mintaalkotmányai közé.

Az Alkotmány képviselőkről szóló rendelkezései annak ötödik fejezetében kerültek szabályozásra, a 98-110. §-okban.

Szerbia Köztársaság alkotmányában lefektetett államszervezet^[101]

1. A törvényhozó és alkotmányozó hatalmat a 250 főből álló egykamarás parlament (Narodna skupština) gyakorolja (Alk. 98. §). A parlamenti képviselők választását a köztársasági elnök írja ki 90 nappal a parlament megbízatási idejének lejárta előtt, majd a választásokra ezt követő 60 napon belül kerül sor. (Az újonnan megválasztott testület alakuló ülését az előző parlament elnöke hívja össze a választási eredmények kihirdetését követő 30 napon belüli időpontra.) A parlamenti képviselők választása arányos választási rendszerben, kötött országos listákról történik.^[102] Tehát a környező országokhoz képest feltűnő, hogy nincs mód preferencia-voksok leadására^[103]. Szerbia Köztársaságban minden cselekvőképes nagykorú állampolgárt megillet az aktív és a passzív választójog. A választójog általános és egyenlő, a választás szabad és közvetlen, a szavazás titkos és kizárólag személyesen gyakorolható [Alk. 52. §. (1)-(2) bek.]. Választási lista állítására jogosult bármely párt, pártkoalíció, egyéb politikai szervezet, valamint bármely más – választópolgárokból álló – csoport is, azonban a választáson csak az a lista indulhat, amelyet legalább 10 000 választópolgár szavazásra ajánl. Arról a listáról, amelyik nem szerzi meg a választópolgárok szavazatainak legalább 5%-át, a jelöltek nem juthatnak mandátumhoz [Ve. 4. §. (1) bek., 43. §. (1) bek., 81. §. (1) bek.]. Az Alkotmány 100. §. (2) bek. szerint a parlamentben – törvényben meghatározottak szerint – biztosított a nemek és a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek egyenjogúsága és képviselete is. A Ve. 40/A. §-a értelmében a választási listán minden negyedik jelöltnek az alulreprezentált nem képviselőjének kell lennie, és összesen a listán induló jelöltek legalább 30%-ának az alulreprezentált nem csoportjából kell kikerülnie. A nemzeti és etnikai kisebbségek pártjai vagy pártkoalíciói akkor is jogosultak mandátumhoz jutni, ha nem érték el az 5%-os választási küszöböt. Az ő esetükben a törvény 0,4%-os választási küszöböt határoz meg [Ve. 81. §. (2) bek.].

A parlament megalakul, ha a testület a megválasztott képviselők legalább 2/3-ának a megbízatását megerősíti. A megbízatások megerősítésére vonatkozó határozat az Alkotmánybíróság előtt megtámadható, az indítványról az Alkotmánybíróság 72 órán belül dönt (Alk 101. §.).

A képviselők megbízatási ideje mandátumuk parlament általi megerősítésének napján kezdődik, és négy évig, illetve a parlament megbízatásának megszűnéséig tart. *A képviselők mandátuma szabad, azonban az alkotmány lehetővé teszi, hogy bármely képviselő - a törvényben meghatározott feltételek mellett - mandátumát visszavonhatatlanul az őt jelölő párt rendelkezésére bocsássa [Alk. 102. §. (1)-(2) bek.]*.^[104]

Ezzel a rendelkezésével az alkotmány, ha nem is kötelező jelleggel, de szakít azon korábbi igen előremutató hagyománnyal, amely a képviselők mandátumát (az államszocializmust leszámítva) mindig is abszorptív mandátumként határozta meg. Mint már utaltam rá, a Ve. itt nincs összhangban az alkotmánnyal, hiszen az még a korábbi, 1992. évi alkotmány idején keletkezett. Miután az alkotmány lerontja a Ve. ezen rendelkezéseit, eljutunk odáig, hogy az alkotmány főszabály szerint szabad mandátumot deklará, ám ezt korlátozni engedi. Ennek következtében a „szabad mandátum” a valóságban majd’ minden párt képviselőinél kötött mandátumként jelentkezik, hiszen arról a legtöbb párt képviselőinek esetében már nem a képviselő, hanem a pártja dönt. Az alkotmány rendelkezései alapján azonban nehéz meghatározni, hogy mennyire kötött mandátumról van szó. Az saját véleményem az, hogy itt abszolút kötött (prohibitív) mandátumról van szó, hiszen a képviselő teljes mértékben kötve van a pártja által adott utasításokhoz. Ha ezeket megszegi, akkor visszahívhatják. Ettől függetlenül persze a limitatív mandátum mellett is lehet érvelni, mondván, hogy a képviselő rendelkezik önálló mérlegelési lehetőséggel, de a pártja jóváhagyását mindig ki kell kérnie abban az esetben, ha ő eltérő véleményen lenne. Persze a mandátum kötöttsége párton belül is eltérő lehet, mert az alkotmány semmiféle támpontot nem nyújt e téren.^[105]

Az alaptörvény a képviselők összeférhetetlenségére és mentelmi jogára és sérthetetlenségére vonatkozó szabályokat is tartalmaz. E rendelkezések értelmében a parlamenti képviselő nem lehet autonóm tartományi képviselő, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás szerveinek tisztségviselője, továbbá nem végezhet olyan megbízatást, hivatást és kötelességet, melyre nézve a törvény összeférhetetlenséget állapít meg. A képviselő nem vonható büntetőjogi és egyéb felelősségre megbízatási ideje alatt kinyilvánított véleménye vagy szavazása miatt (indemnitás), továbbá a mentelmi jogára hivatkozó képviselőt a parlament jóváhagyása nélkül - öt évnél hosszabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény elkövetése során történő tettenérés

kivételével – letartóztatni nem lehet, ellene nem folytatható sem büntetőjogi, sem más eljárás, amelyben börtönbüntetés szabható ki (immunitás) [Alk. 102. (3) bek.].

A fentiek alapján igen egyértelmű, hogy a sérthetlenség intézménye a parlament hozzájárulásától teszi függővé a képviselők felelősségre vonására irányuló eljárás megindítását. Az is jól látható, hogy a sérthetlenség (inviolabilitas) célja az lehet, hogy a képviselőket ne lehessen semmilyen – jogi formában megnyilvánuló – zaklatásnak kitenni. A sérthetlenség tehát egyfajta általános mentességet is jelent a képviselők számára, hiszen a velük szemben folytatandó büntetőeljárás elé feltételes eljárási akadályt gördít. Az eljárási akadályt csak úgy lehet megszüntetni, ha maga a nemzetgyűlés engedélyezi a mentelmi jog felfüggesztését. Güntner Antal szavaival élve úgy is fogalmazhatnánk, hogy „A parlament tagjainak sérthetlensége nem egyéni jog, hanem közjogi garancia. Az magának a parlamentnek a joga, mely a parlamentet a maga összességében illeti meg és csak devolutiv hatálylyal védi annak tagjait, mint a testület működésének legalis tényezőit”.^[106]

Az is érződik az alkotmány szövegén, hogy a képviselők sérthetlensége nem azonos a képviselők felelőtlenségével, ugyanis az nem jelent feltétlenséget. Maga az inviolabilitas csak a mentelmi jog felfüggesztéséig áll fenn: azt tehát föl lehet függeszteni, ennek esetleges megtörténte pedig szükségszerűen magával vonta a felelősségre vonás akadályának elhárulását is.

A parlament az összes képviselő többségi szavazatával tisztségviselőket (elnököt és egy vagy több alelnököt) választ. A parlament elnöke képviseli a törvényhozó testületet, összehívja üléseit, azokon elnököl, továbbá ellát minden más – az alkotmányban, törvényben és a parlament ügyrendi szabályzatában meghatározott – feladatot (Alk. 104. §.).

A szerb parlament ügyrendjét a 252 §-ból álló Szerbia Köztársaság nemzetgyűlésének ügyrendjéről szóló törvény^[107] szabályozza.

A képviselőket vagyoni helyzetéről két jogszabály is rendelkezik. Az egyik az 1991-ben elfogadásra került, 30 §-ból álló Szerbia Köztársaság nemzetgyűlési képviselőinek díjazásáról szóló törvény,^[108] míg a másik a nemrégiben elfogadott 83 §-ból álló Korrupcióellenes Ügynökségről szóló törvény,^[109] mely 2010. január 1-jén lépett hatályba.^[110] Nagy előnye a korábbi törvénnyel szemben az, hogy komoly szankcionálási lehetőségei vannak az Ügynökségnek, ám a korábbi törvénnyel szemben a felmenőkre vonatkozó vagyonbevallási kötelezettség kikerült e törvényből.

2. Szerbia állami egységét a szerb államfő, a köztársasági elnök (Predsednik Republike) fejezi

ki, akit a választópolgárok közvetlen választáson, titkos szavazással választanak. A választást a parlament elnöke írja ki 90 nappal a köztársasági elnök megbízatásának lejáratá előtt, és a választást azt követő 60 napon belül kell megtartani [Alk. 111. §, 114. § (1)-(2) bek.]. Köztársasági elnökjelölt az a választójoggal rendelkező személy lehet, aki a választást megelőző legalább 1 éve Szerbiában él. Elnökjelöltet párt, egyéb politikai szervezet vagy választópolgárokból álló csoport állíthat, de a jelöltet legalább 10 000 választópolgárnak jelöltként kell ajánlania. Az elnökválasztás érvényes, ha a választásra jogosultak legalább a fele szavazott, és akkor eredményes, ha valamelyik jelölt megszerzi a szavazatok több, mint a felét. Amennyiben az első forduló eredménytelen, az első fordulóban legtöbb szavazatot kapott két jelölt indulásával második fordulót kell tartani, amely már a választáson résztvevők számára tekintet nélkül eredményes. Ha pedig az első forduló érvénytelen, az elnökválasztás sikertelen, és új választást kell kitűzni.^[111] Ez nemzetközi összevetésben parlamenti képviselőválasztáson kevéssé, inkább közvetlen államfőválasztásokon jellemző abszolút-abszolút többségi rendszer.[112]

A köztársasági elnök megbízatása az eskütétel napjától számított 5 évre szól, és a tisztségre egy alkalommal újraválasztható. Amennyiben a köztársasági elnök megbízatása hadi- vagy rendkívüli állapot idején járna le, a megbízatási idő a hadi- vagy rendkívüli állapot megszűnését követő három hónap lejártáig meghosszabbodik. Az államfő megbízatása lemondással vagy tisztségtől való megfosztással is megszűnhet. Ez utóbbira akkor kerül sor, ha a köztársasági elnök az Alkotmányt megsérti, és ezért a parlament a képviselők kétharmadának szavazatával tisztségétől megfosztja. Az erre irányuló eljárást a képviselők legalább egyharmada kezdeményezheti; az alkotmány sértés kérdésében az eljárás megindítását követő 45 napon belül az Alkotmánybíróság határoz (Alk. 116-118. §.)

A köztársasági elnök megbízatásán kívül nem láthat el semmilyen más közéleti tisztséget, nem végezhet hivatásos tevékenységet, továbbá a parlamenti képviselőkkel azonos mentelmi jog illeti meg (Alk. 115. §, 119. §.). Az alkotmány rendelkezik a köztársasági elnök helyettesítéséről is. Az 120. §. szerint amennyiben a köztársasági elnök nem tudja a feladatait ellátni, vagy a megbízatása az 5 év lejáratá előtt megszűnik, a parlament elnöke – legfeljebb 3 hónapig – helyettesíti.^[113]

3. Szerbia Köztársaságban a végrehajtó hatalmat a miniszterelnökből, egy vagy több alelnökből és a miniszterekből álló kormány (Vlada) gyakorolja [Alk. 122. §, 125. §. (1) bek.]. A miniszterelnök vezeti és irányítja a kormány munkáját, ellátja a testület képviselői feladatait, gondoskodik annak kiegyensúlyozott politikai tevékenységéről, továbbá összehangolja a kormánytagok munkáját. A minisztériumok számát törvény határozza meg [Alk. 125. § (2)

bek., 136. §. (3) bek.]

A pártok

A pártrendszer alapja az átlátható és követhető pártfinanszírozás. Ennek szellemében a szerb honatyák részéről egy igen szűkszavú és kellően hézagos, mindösszesen 25 szakaszból álló törvény került elfogadásra.^[114]

Összegzés

Dolgozatom elején a még születőben lévő képviseleti rendszer kialakulásával foglalkoztam. Jogsabályi rendelkezések hiányában, a korszak jelentősebb népgyűléseinek ismertetésével igyekeztem az azokra vonatkozó, működésük során kialakuló – gyakran igen eltérő és változatos – „szabályokat” csokorba szedni. Ezek az idő múlásával mindinkább kikristályosodtak: így már megkísérelhettem a népgyűléseket a társadalomba és annak hatalmi rendszerébe is beágyazni, ezáltal pedig az egyes képviselőkre vonatkozó szabályozásokra is következtetni.

Az első alkotmányok megjelenése után, 1858-ban már egy, a nemzetgyűlés intézményét szabályozó – igaz, rövid életű – törvény is megjelent, 1870-ben pedig megalkotásra került az első választási törvény. Ekkorra már maga az 1869. évi alkotmány is népképviseleti és jogsabályalkotó szervként határozza meg a parlamentet, szemben a korábbi szabályozásokkal, melyek vagy egyáltalán nem is számoltak azzal, vagy csupán egyfajta tanácsadói-véleményezői jogkörrel ruházták föl azt.

Az alkotmány rendelkezéseit és a politikai közeget vizsgálva azonban azt vesszük észre, hogy mindez nem jelentett minőségi változást is egyben, sőt a helyzet a korábbiakhoz képest alig változott. A fejedelem (király) hatalma továbbra is megingathatatlan maradt, a nemzetgyűlést pedig csupán a hatalmi törekvéseinek a megvalósításához használta föl. Ez az állapot sajnos valamilyen szinten azóta is folyamatosan visszaköszön a szerb alkotmánytörténetben, mely alól talán egyetlen kivételt a meglehetősen rövid életű 2003. évi alkotmányos alapokmány következetes és tényleges véghezvitele jelenthetett volna.

A kor előrehaladtával, a „nemesi nemzetgyűléseket” – ha szabad így neveznem – mindinkább az európai szabályozási tendenciák alapján megalkotott népképviseleti rendszerek váltották föl, az 1888., az 1903., valamint az 1921. évi alkotmányokkal pedig kialakultak a képviselők jogállására és a parlamentáris életre vonatkozó, mind a mai napig ható részletsabályozások

is (interpelláció, mentelmi jog, összeférhetetlenség stb.).

Valójában elsődlegesen nem az egyes alkotmányok szövegeivel volt probléma: azok az adott korszakban szinte mindig a nemzetközi trendek mentén íródtak, sőt sok esetben a leghaladóbb eszmék kerültek bennük lefektetésre. A probléma mindig is az alkotmányban lefektetett elvek és rendelkezések érvényesülésében és érvényesíthetőségében keresendő[115]. Maga az alkotmány, mint a legfőbb jogszabály, ugyanis inkább a külföldnek íródott, semmint a hatálya alatt élők számára. Sok esetben ugyanis előszeretettel szűkítették az alkotmány egyes rendelkezéseit a szervezeti törvényekben, és ha még ezek sem vezettek eredményre, egyéb elvtelen eszközökhöz folyamodtak (mandátumfosztás, a képviselők fenyegetettségben tartása, börtönbe juttatása vagy éppenséggel megölése).

Aggodalomra ad okot, hogy a 2006. évi alkotmány is sok tekintetben a korábbi szerb alkotmányok szellemében íródott. Úgy vélem, a legjelentősebb problémát jelenleg a hatalmi rendszer struktúrája és a kötött mandátum jelenti, amit egy ambiciózus vezető – folytatandó a közel két évszázados szerb történelmi hagyományokat – könnyen a maga javára fordíthat...

[1] A törvényhozó és végrehajtó hatalom elválasztása, illetőleg sajátos politológiai összefonódása és ezzel párhuzamosan új hatalmi ágak létesülése immár megkerülhetetlen kérdéssé vált a XXI. századi szakirodalomban. Erről átfogóan ld. Cservák Csaba: *The Theory of the Distribution of Powers and its Practical Implementation, in Particular with Regard to the United States*, *Journal on European History of Law* 2016/2., 114-122. Felmerülhet ebben a vonatkozásban az államfő, az alkotmánybíróság és akár az autonóm államigazgatási szervek is.

[2] Az ország hivatalos elnevezése korszakonként változott, s igen hosszú és rögös út vezetett a mai hivatalos „Szerbia Köztársaság” elnevezéshez. Az ország nevének megváltoztatása szinte mindig területi változásokhoz vagy politikai fordulatokhoz kötődött. A középkor elején még különböző elnevezésű szerb államalakulatokról tudunk, majd az 1800-as években létrejött a Szerb Kenézség a Török Birodalmon belül. A Portától való függetlenedést követően nem sokkal az állam elnevezése is Szerb Királyságra módosult. Az I. világháborút követően 1929-ig az ország hivatalos elnevezése Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, azt követően Jugoszláv Királyság volt. A II. világháború után megmaradt a „Jugoszlávia” elnevezés, a királyság helyett azonban szocialista szövetségi köztársasággá alakult, miközben a hivatalos elnevezés e korszakban is többször változott. A délszláv háborúkat követően 2003-ban az ország államszövetséggé alakult Szerbia és Montenegró néven, majd

Montenegró 2006-os kiválásával elnyerte mai hivatalos elnevezést.

[3] A két világháború között a Magyar és a Jugoszláv Királyság meglehetősen ellenséges viszonya, a világháborút követően Jugoszlávia különutas kommunizmusa okán kialakult feszült helyzet, míg a rendszerváltás után az országban dúló közel egy évtizedes háború és a nagyfokú nacionalizmus szabott gátat a tudományos kutatásnak.

[4] Szerbia török uralom alá kerülése előtt a korai feudális Európára jellemző fejlődési tendenciákat követte, de az 1389-es rigómezei csatavesztés hosszú időkre megpecsételte a szerb államiság, s egyúttal a szerb képviselői rendszer sorsát is. Jellemző e téren, hogy éppen ezidőtájt kezdett volna megerősödni a nemesi nemzetgyűlés szerepe, melyet jól szemléltet az a tény, hogy Lázár fejedelem – gyermektelen lévén – 1425-ben Szrebnicába „már” nemzetgyűlést volt kénytelen összehívni, hogy rokonát, Đurađ Brankovićot (Brankovics György) törvényes örökösül jelöltethesse. Szerbia korabeli történetét bővebben ld.: A. Majković: Istorija srbskoga naroda. Državna štamparija, Beograd, 1858. 5-121. o.; Heka László: A délszláv államok alkotmánytörténete. Gold Press Nyomda, Szeged, 2002. 50-61. o. (továbbiakban: Heka) és Heka László: Szerbia állam- és jogtörténete. Bába Kiadó, Szeged, 2005. 17-52. o. (továbbiakban: Heka L.) és A Pallas Nagy Lexikona (XV. kötet). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. Budapest, 1897. Szerbia címszó alatt. 621-630. o. (továbbiakban: Pallas Nagy Lexikona).

[5] Az első rigómezei csatára 1389. június 28-án (a régi naptár szerint június 15-én), Szent Vitus napján került sor. A lezajlott ütközet részleteiről igen keveset tudunk. A vesztes csata emléke a szerb történelemben egyfajta mitikus jelleget öltött, egyszerre jelképezi a bukást, az újjászületést és a reményt. A vértanúvá felmagasztalt Lázár fejedelem körül kultusz alakult ki, nemzeti szentként tisztelik. Alakja és a csata hősei köré mítoszok szövődtek, így ezek, valamint a nemzeti talapzaton álló Szerb Autokefál Ortodox Egyház – melynek a hatásköre kiterjedt az Oszmán Birodalom területén kívül a szomszédos Horvátország, Dalmácia, Bosznia és Magyarország területén élő szerbekre is, erősítve ezáltal közöttük az egységes szerb nemzeti tudat kialakulását – döntő szerepet játszottak abban, hogy a szerbek elkerülték az iszlamizálódást. Szent Vitus napjához – kiemelt jelentősége folytán – egyébként a későbbi szerb történelemben igen sok jelentős történelmi esemény is kapcsolódik.

[6] Heka L. im.: 49. o.; Heka im.: 55. o. és 61. o. és Pallas Nagy Lexikona im. 629. o.

[7] Boro Majdanac: Narodna skupština Srbije. Narodna skupština Republike Srbije, Beograd, 2001. 9. o. (továbbiakban: Boro).

[8] Az dátum a régi szerb naptár (pontosabban a Julián-naptár) szerint került közlésre. Egészen az I. világháború végéig a dátumokat a későbbiekben is a Julián-naptár szerint közlöm.

[9] Boro im. 9. o.

[10] Boro im. 9-10. o.

[11] Ld. Belgrád város hivatalos közlönye. XLVI. évfolyam 10. szám. (2003. április 17.) 262. o.

[12] Boro im. 9. o.

[13] Boro im. 11. o.

[14] Obrenović nem mellékesen az első szerb felkelésben is részt vett, azonban megadva magát a töröknek, igyekezett őket a lojalitásáról biztosítani.

[15] Heka im. 63. o.

[16] Heka im. 63. o.

[17] Ezt a nézetet látszik megerősíteni az is, hogy a korszak első dokumentuma, amely szabályozni rendeli a népgyűlés intézményét, az 1835-ben elfogadott alkotmány is csak egyfajta véleményezői-jóváhagyói testületre tekint. Az alkotmány 90. §.-a egyértelműen kimondja, hogy „A népgyűlésnek jogában áll a Kenézhez és az állami Sovjethez fordulni bármilyen panasszal vagy ügyes-bajos dologgal, és kérni őket, hogy arról törvényt adjanak ki”.

[18] A népgyűlés, és egyúttal az azon elfogadott alkotmány nevét a „Sreten” férfi névnap alapján kapta.

[19] Heka L. im. 113-114. o.

[20] Bővebben ld.: Ustav Knjažestva Srbije iz 1835. godine. Knjažesko-Srbska Tipografija, Kragujevac, 1835.

[21] Heka L. im. 114. o.

[22] Bővebben ld.: Ustav Knjažestva Srbije – Sultanski hatišerif iz 1838. godine. Knjažesko-

Srbsko Knjigopečatnja, Beograd, 1838.

[23] Boro im. 14. o.

[24] Boro im. 12. o.

[25] Idézi Boro im. 12. o.

[26] Boro im. 16. o.

[27] Slobodan Jovanović: Ustavobranitelji i njihova vlada (1838-1858). Štamparija Kraljevine Srbije, Beograd, 1912. (továbbiakban: Slobodan).

[28] Az 1848-as nemzetgyűlést – melyet felfegyverzett paraszti tömegek leptek el, támogatva ezáltal a képviselőket a helyes döntés meghozatalában, és elősegítve a képviselői szólás- és gondolatszabadság minél teljesebb körű és maradéktalanabb érvényesülését – összehívását pl. az időközben kitört 1848-49-es magyarországi forradalom és szabadságharc indokolta. Erről bővebben ld.: Slobodan im. 224. o

[29] Boro im. 21. o.

[30] A nemzetgyűlés az elnevezése onnan ered, hogy azt 1858. november 30-ára, Szent András napjára hívták egybe. A Szentandrási nemzetgyűlésről és annak munkájáról bővebben ld. Slobodan im. 228-278. o.

[31] A trónfosztás körülményeiről bővebben: Slobodan im. 251-278. o.

[32] Boro im. 27. o.

[33] A képviselők napidíja 15 gros volt fejenként.

[34] Boro im. 31. o. (Heka Lászlónál és Dušan Batakovičnál tévesen Topčider szerepel a merénylet helyszínéeként).

[35] Igen sokatmondó a szerb források azon megállapítása, hogy e bizottságban Szerbia akkori teljes szellemi és politikai elitje képviseltette magát.

[36] Boro im. 33. o.

[37] Ustav Knjažestva Srbije iz 1869. godine. Državna štamparija, Beograd, 1869.

[38] Slobodan Jovanović: Političke i pravne rasprave. I. kötet: Naše ustavno pitanje u XIX. veku. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1932. 37. o.

[39] Igen beszédes, hogy egészen 1870-ig kellett várni arra, hogy meghozzák az első törvényeket, melyek a képviselők nemzetgyűlésbe történő megválasztását szabályozták.

[40] Boro im. 41-42. o.

[41] Boro im. 44. o.

[42] Boro im. 45. o.

[43] Fejedelemként még IV. Milan Obrenović volt, az uralkodók sorszámozása a királyság kikiáltása után előről kezdődött.

[44] Boro im. 45-48. o.

[45] Itt is csak példálódzó jelleggel említek meg néhány kirívó esetet. Az 1869-es nagy nemzetgyűlésről semmi tudósítás nem jelent meg, helyette a szerb újságok „Spanyolországról, Brazíliáról, Japánról és Hindosztánról cikkeztek” – de egy szót sem Kragujevácból, ahova egyébként is – ahogyan Slobodan Jovanović írja – úgy terelték össze erőszakkal a nyomorúságos parasztokat, mint ahogyan annak idején a Szulejmán terelte őket a kulukra. Szintén ő azt írja az 1871-es választásokról, hogy a járásokban a hatalom a kapitányokon (ti. járás vezetője) keresztül utasította a szavazókat arra, hogy kire szavazzanak, míg a városokban erőszakkal akadályozták meg az ellenzék hatalomra jutását (az eredményeket megsemmisítették [pl. Jagodinában], zsandárok lihegtek az ellenzéki képviselők nyakán stb.). 1874-ben azonban – mindezek ellenére – mégis egy ellenzéki politikus (Pavle Grković) győzedelmeskedett, mire a megválasztása után 3 órával egyszerűen csak lelőtték (persze a gyilkosát soha nem kerítették kézre). E botrány hatására ugyan a fejedelem feloszlatta a nemsokára összeülő nemzetgyűlést, de nem akadályozta őt meg abban, hogy az 1875-ös választások előtt nyíltan kampányoljon Danilo Stevanović oldalán, bejárva vele az akkori Kelet-Szerbiát. A szerb választások történelmének ismeretében – egy szerb történelmi folyóiratot citálva – bátran kijelenthetjük, hogy a szerb választások szinte mindig a választási machinációkról, rendőrterrorról, letartóztatásokról, gyilkosságokról, hamisításokról, elvtelen koalíciókról, demagógiáról és a cenzúráról szóltak. Az elmúlt több, mint egy évszázad alatt egy tapodtat sem mozdultak előre e téren, ellenben megtanulhatták,

hogy a választások mennyire sürgősök, ha jól vannak szervezve. Bővebben: Čorave kutije sve srpske izborne krađe i podvale. Srpsko nasleđe – istorijske sveske 3. szám (1998. március). Webcím: <http://www.srpsko-nasledje.rs/sr-l/1998/01/article-18.html> (2010. március 13-i állapot) vagy Marko Lopušin: Političari od Srbije prave divlji zapad. <http://serbianna.com/srpski/?p=187> (2010. március 13-i állapot) (továbbiakban: Lopušin).

[46] A cikk írója kiemeli azt is, hogy e jelzõt teljesen jogosan használták a szerbekre, hiszen egy viszonylag rövid idõszak alatt (1817-1941) négy uralkodót öltek meg, és hat trónfosztás is történt. Bővebben: B. Mitrinović: Srbi kraljeubice. <http://www.nin.co.rs/2003-03/20/27930.html> (2010. március 11-i állapot).

[47] Bővebben Id.: Ustav Kraljevine Srbije iz 1888. godine. Kraljevska-Srpska državna štamparija, Beograd, 1888.

[48] Mint említettem, az I. világháború végéig a dátumok az addig hivatalos Julián-naptárat követik, így megtévesztõ lehet, hogy az 1888. évi radikális alkotmány a Gergely-naptár szerinti 1889. január 2-án kerül elfogadásra.

[49] Pethõ Sándor: Jugoszláv alkotmányok. In: Limes, 1992/3. 3-4. o. (továbbiakban: Pethõ). Pethõ Sándornál tévesen az szerepel, hogy a „választói rendszere a vagyoni cenzus alapján állt”, ami téves, hiszen a választói jogosultság nem a jövedelmekhez igazodott, hanem az adófizetés mértékéhez kötõdött, s bár egyes esetekben ezek átfedik egymást (pl. egyenes adózás esetén), a kettõ nem teljesen ugyanaz.

[50] Bővebben Id.: Ustav Kraljevine Srbije iz 1901. godine. Državna štamparija Kraljevine Srbije, Beograd, 1901.

[51] Aleksandar Obrenović volt az Obrenović-dinasztia utolsó férfi sarja, 1889-tõl 1903-ig Szerbia királya. 1901-ben nyílt önkényuralmat vezetett be, ennek következtében 1903. május 29-én Dragutin Dimitrijević Apis vezetésével összeesküvõ tisztek a feleségével együtt meggyilkolták, majd a hálósobájuk ablakán kihajították õket. (35 évvel korábban, 1868. május 29-én pont ugyanezen a napon ölték meg ellenfelei Košutnjakon Mihailo Obrenović akkori fejedelmet is!) Az új uralkodó I. Petar Karađorđević lett. A vérfürdõ után több európai állam is felfüggesztette a diplomáciai kapcsolatait Szerbiával. (Az Egyesült Királyság egyébként csak meglehetősen késõn, 1906-ban, az összeesküvõk nyugdíjaztatása és a politikai életbõl való kizárása után elevenítette föl ismét a diplomáciai kapcsolatait az országgal.)

[52] Bővebben: Ustav za Kraljevinu Srbiju iz 1903. godine. Državna štamparija Kraljevine Srbije, Krf, 1916.

[53] Pethő im.: 4-5. o.

[54] Zakon o izboru narodnik poslanika za Ustavotvornu skupštinu Kraljevina Srba, Hrvata i Slavonaca od 3. septembra, 1920. god. (Zbirka zakona, Sv. 32.). Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1920.

[55] Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovanaca od 28. juna, 1921. god. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1928. Magyar nyelven ld.: Az új szerb alkotmány. Kiadja: A Szent Gellért Társaság, Irodalmi Egyesület, Budapest, 1922.

[56] Pethő im.: 5-6. o.

[57] „Az 1921-es alkotmányban intézményesített parlamentről joggal állítható, hogy nem volt általános képviseleti testület.” Toldi Ferenc: A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása. MTA Állam- és Jogtudományi Intézete kiadványa. Budapest, 1995. 72. o. (továbbiakban Toldi).

[58] Stjepan Radić horvát politikus – aki 1895-ben a zágrábi Josip Jelačić-téren magyar zászlót is égetett – egy 1928-as felszólalásában már a következőket mondta a belgrádi parlamentben: „Valóságos pokolban élünk! A magyarok mindig gavallérosan bántak velünk, most ennek az ellenkezője történik. A csendőrség terrorja elbírhatatlan, holott ez a régi monarchiában kiválóan működött. (...) a régi kitűnő közigazgatás ma balkánizálva, macedonizálva van.” A valóságról sok mindent elmond az is, hogy 1928. június 20-án Puniša Račić szerb képviselő a belgrádi parlamentben rálőtt öt horvát képviselőtársára, akik közül az egyik a helyszínen meghalt, ketten pedig – köztük Stjepan Radić, a Horvát Parasztpárt elnöke – pár nap múlva behaltak a nekik okozott sérülésbe.

[59] A hatalom választási visszaélései, atrocitásai nem pusztán a kisebbségi pártokat érintették. A helyi hatóságok szerte az országban olyan utasítást kaptak, hogy zavarják meg és tegyék lehetetlenné az ellenzéki politikai pártok választási propagandáját, gyűléseit. Kisköszegen a MP két prominens politikusának, Palásthy Ödönnek és Wámoscher Ervinnek a kocsiját kifosztották, a sofőrt megverték, majd leütötték, súlyosan inzultálták a párt helyi exponensét is. MOL K-28 ME Kisebbségi o. 1925-R-105. Az iratot közli: Bán D. András–Diószegi László–Fejős Zoltán–Romsics Ignác–Vinnai Győző (szerk.): Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai, 1919-1944. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995. 435-448.

o.

[60] Sajti Enikő: Impériumváltások, revízió és kisebbség. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. 75., 79. o., illetve Toldi im. 73. o. (Toldi szerint – pontatlanul – a merénylet 1928. június 28-án történt.)

[61] Botlik József–Csorba Béla–Dudás Károly: Eltévedt mezsgyékövek. Hatodik Síp Alapítvány Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1994. 115-116. o.

[62] Indoklásában a király úgy fogalmazott, hogy a parlamentarizmus a „szellemi bomláshoz és nemzeti széthúzáshoz” vezetett, s a nemzetközi politika támogatását bírva úgy döntött, hogy a „Nép és a Király között nem állhat többé közvetítő”. Sajti Enikő: Jugoszlávia 1918-1941. (Dokumentumok). Társadalomtudományi Kör, Szeged, 1989. 177-179. o.

[63] Ustav Kraljevine Jugoslavije od 3. septembra, 1931. god. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1933. (3. kiadás)

[64] Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa).

[65] Bővebben ld.: Deklaracija Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije. Arhiv CK SKJ, Fond AVNOJ-a, 1943/51.

[66] Ez volt az első nemzetgyűlés a szerb (illetve jugoszláv) történelemben, amelyen női képviselő is megjelent. Nem sokkal ezután – 1946. november 10-én – lebonyolításra került a második világháború utáni első „szabad választás” is, amelyen már – szemben a korábbiakkal – a nők és a katonák is választójogot kaptak, lerakva ezzel a szerb képviseleti és választási rendszer jelenleg is hatályos elveinek az utolsó sarokköveit is. Bővebben ld.: D. Perišić: Priča sa tužnim krajem koja je počela u pivari. <http://www.naslovi.net/2008-06-15/glas-javnosti/prica-sa-tuznim-krajem-koja-je-pocela-u-pivari/708222> (2009. november 28-i állapot).

[67] Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije, röviden ASNOS. A nemzetgyűlés hivatalos elnevezése már 1945. áprilisában megváltozott, majd pedig 1991-ig még további négyszer módosították az elnevezését az államforma változásainak a függvényében.

[68] A második világháború alatti és a közvetlen azutáni történéseket bővebben ld.: Rajko Kuzmanović: Privremena narodna skupština DFJ – od AVNOJ-a do konstituante. „Savremena

Administracija" izdavačko-štamparsko-knjižarska radna organizacija, Beograd, 1981.

[69] Szerbia Szövetségi Köztársaság a szövetségi alkotmánymódosítást meg sem várva, a többpártrendszerrel már 1990. július 20-án törvényt alkotott.

[70] Ustav Republike Srbije. IRO Službeni glasnik Republike Srbije, Beograd, 1990. (továbbiakban Ustav Srbije).

[71] Szerbia Köztársaságnak ezt az alkotmányát a tisztán egypártrendszer és a Kommunista Liga teljhatalmának feltételei között, 1989. november 12-én megtartott választásokon megválasztott Szocialista Köztársasági Gyűlés fogadta el, amiből világosan kitűnik az is, hogy az 1990. szeptember 28-i nemzetgyűlést egyetlen párt alkotta, annak ellenére, hogy 1990. július 20-án a köztársasági, 1990. augusztus 8-án pedig a szövetségi alkotmány is deklarálta a többpártrendszert. Következésképpen a választások nem adhattak legitimitást sem a Köztársasági Gyűlésnek, sem a rendszernek, emiatt pedig magának az alkotmánynak az elfogadása sem lehetett legitim.

[72] Az 1974. évi Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya a nemzetgyűlést a III. részének a X. fejezetében szabályozta (316-357. §.). A fejezet 8 címre bomlott.

[73] A képviselők jogállását bővebben lásd a az alkotmány 74-82. szakaszaiban, illetve képviselők megválasztásáról szóló törvényben. Ustav Srbije im. 29-31. o.

[74] Az elnökről szóló rendelkezéseket ld. az alkotmány 83-89. szakaszaiban, míg a kormányról szóló rendelkezéseket ld. az alkotmány 90-94. szakaszaiban. Bővebben: Ustav Srbije im. 32-39. o.

[75] Montenegróban az átmenet folyamata Szerbiához képest merőben eltérő volt. Kezdetben Montenegró egy sor jelentős alkotmánymódosítást fogadott el, 1991. október 18-án pedig a montenegrói parlament a köztársaság szuverenitását is kimondta, népszavazásra bocsátva a kérdést. Az 1992. március 1-jére kiírt népszavazáson azonban a lakosság a jugoszláv szövetségi közösség fönntartása mellett döntött.

[76] Tóth Károly (szerk.): Kelet-Európa új alkotmányai. Sík Kiadó, Budapest, 1997. 28-29. o. (továbbiakban: Tóth).

[77] Ustav Savezne Republike Jugoslavije. Sl. list Savezne Republike Jugoslavije, I. évf. 1. szám. Beograd, 1992. április 27. Az alkotmány szövegét magyar nyelven ld.: Tóth im.:

160-182. o.

[78] Ezt igen jól szemlélteti a szövetségi alkotmány felépítése, mely szinte egy az egyben az 1990. évi szerb alkotmányt felépítését vette alapul, valamint a szövetségi és a köztársasági alkotmányban található rendelkezések közötti számos hasonlóság.

[79] Ld. pl. az 1974. évi szövetségi alkotmány 333. §-át.

[80] Socijalistička partija Srbije (Szerbia Szocialista Pártja).

[81] Ezekről bővebben: Lopušin im.

[82] Srpski pokret obnove (Szerb Megújhodási Mozgalom).

[83] Bojan Bilbija: Srbija nadmudrila režim.

<http://www.politika.rs/rubrike/Politika/19722.lt.html>. (2010. október 1-jei állapot).

[84]Megtalálták Ivan Stambolic holttestét és gyilkosait.

<http://www.origo.hu/nagyvilag/20030328megtalaltak.html> (2010. március 4-i állapot).

[85] Bővebben ld.: Nincs többé Jugoszlávia.

http://www.vmsz.org.rs/article.php?lg=hu&id_article=2298 (2010. március 4-i állapot).

[86] A legtöbben tévesen, Szerb Köztársaságnak szokták lefordítani az államalakulat nevét. A Szerb Köztársaság (Republika Srpska) azonban a Bosznia-Hercegovinai Föderáció mellett egyike a két, Bosznia-Hercegovinát alkotó ún. entitásnak. A 2006-ban elfogadott hatályos szerb alkotmány azonban következetesen és egyértelműen fogalmaz: az Szerbia Köztársaságot (Republika Srbija), és nem pedig Szerb Köztársaságot (Republika Srpska) említ.

[87] Ustavna povelja državne zajednice Srbija i Crna Gora. Szerbia és Montenegró Hivatalos Közlönye, 1/2003. és 26/2005. szám. Az alkotmányos alapokmány szövegét magyarul ld.:

http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/Alkotmany_scg.pdf.

[88] Az alkotmányos alapokmány 25. §. értelmében a Szerbia és Montenegró

képviselőházában a Minisztertanács, a képviselő és tagállam képviselőháza jogosult törvényt kezdeményezni.

[89] Az alkotmányos alapokmány értelmében Szerbia és Montenegró Államközössége képviselőházába annak a megalakulástól számított két éven belül, azaz 2005. március 3-án meg kellett volna tartani a közvetlen választásokat az új parlamenti képviselők megválasztására. Jogi értelemben tehát az akkori képviselőknek lejárt a mandátumuk, mivel azonban Belgrád és Podgorica nem tudott kiegyezni ebben a kérdésben, fittyet hányva arra, hogy alkotmányos válság merült föl, meghosszabbodott a képviselők mandátuma. Orosz Klára találóan így összegezte a kialakult helyzetet: „Ha a pártok kiegyeznek, akkor minden a legnagyobb rendben, az élet megy tovább, nem baj, hogy megszegték az államközösség legrangosabb jogi dokumentumát. Nem először teszik ezt, és biztosra vehetően nem is utoljára.” Bővebben: Orosz Klára: Pótvizsgán az állam. <http://archiv.magyarso.com/arhiva/2005/03/03/kozelkep.htm> (2010. március 5-i állapot).

[90] A törvény betűi mögött olyannyira nem állt kikényszeríthetőség, hogy többek között Šešelj parlamenti képviselőként vagyonynyilatkozatot sem volt hajlandó tenni.

[91] Szerbia és Montenegró elnökéről szóló rendelkezéseket ld. az alkotmányos alapokmány 26-32. §-aiban.

[92] A Minisztertanácsra vonatkozó rendelkezéseket ld. az alkotmányos alapokmány 33-45. §-aiban.

[93] A Minisztertanács 2003. március 17-én alakult meg.

[94] Nagy felháborodást váltott ki Szerbiában egy belgrádi bulvárlapban megjelent interjú, amelyben egy állítólagos volt titkosrendőr azt mondta, hogy „*politikailag igazolt volt*” Zoran Đinđić szerb miniszterelnök meggyilkolása. Felháborodást váltott ki a Djindjic-gyilkosságról készült interjú. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040427robbanasok.html> (2010. március 5-i állapot). Ha elfogadjuk ezen álláspontot, a gyilkosságot akár a korábbi korokra oly' jellemző királygyilkosságokkal egy lapon említhetjük.

[95] Ustav Republike Srbije. „Sl. glasnik Republike Srbije”, br. 98/2006. Magyar nyelven ld.: <http://www.zenta-senta.co.rs/doc/20061226alkotmanyhu.pdf>.

[96] Bozóki Antal: „Új” szerb alkotmány (javaslat).

http://www.humanrightscenter.net/hu/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=35 (2010. március 5-i állapot).

[97] A Szerb Fejedelemség, az 1869. évi alkotmánnyal szinte teljes egészében függetlenítvé magát a Török Birodalomtól, rengeteg, még szabályozatlan kérdéssel találta szembe magát, amelyeket legelőször is alkotmányos szinten kellett rendeznie, majd pedig külön törvényekben kibontania ezeket az alkotmányos rendelkezéseket. Ezzel az alkotmánnyal tehát a mind nyíltabban függetlenedni vágyó Szerb Fejedelemségre nem kisebb feladat várt, mint az állami lét törvényi alapjainak a lefektetése, ami pedig egy rendkívül kiterjedt jogalkotási tevékenységet vetített elő a későbbiekre nézve.

A fentebb leírtakból következik, hogy a Helytartói alkotmány nagyszámú fontos rendelkezést tartalmaz, számos kérdést azonban rendezetlenül hagy. Az alkotmány tényleges életbelépéséhez azonban e hiányosságokat mindenképp helyre kellett tenni, amire a szervezeti (organikus) törvények remek lehetőséget kínáltak, olyannyira, hogy a szervezeti törvények elsődleges funkciója – az alkotmányos rendelkezések kibontása és tartalommal való megtöltése mellett – az alkotmányban nem rendezett kérdések lefektetése lett. Már 1870-ben, a Helytartói alkotmány elfogadása után egy évvel és két hónappal később összehívott rendes nemzetgyűlésen 5 szervezeti törvény is elfogadásra került. Ezzel még önmagában nem is lett volna semmi probléma, csakhogy ezek a szervezeti törvények – mint már szó volt róla – jelentősen túllépték a hatáskörüket: amellett, hogy alkotmányos rendelkezéseket is tartalmaztak – amelyeket ugyebár nem kellett volna tartalmazniuk –, ezen törvények nem egyszer az alkotmány egyes rendelkezéseit is módosították! Ennek tudható be az, hogy az 1869. évi alkotmány és az 1870. évi szervezeti törvények – amelyek a gyakorlatban életbe léptették az alkotmányt – egymáshoz való viszonya oda vezetett, hogy az alkotmány szövege szinte teljesen rugalmassá vált. Az is szembetűnő, hogy ez a helyzet nem állhatott volna elő akkor, ha az alkotmány számos szabályozandó kérdésről nem hallgatott volna.

Az 1869. évi alkotmány első periódusában (1869-1888) a szervezeti és tisztán politikai jellegű törvények meghozatalával Szerbiában többször is teljesen új alkotmányos helyzet állott elő ugyanazon alkotmány hatálya alatt. Így a politikai erőviszonyok függvényében lehetett az alkotmány – bárminő módosítás nélkül – meglehetősen korszerűtlen (regresszív), de – ad absurdum – még igencsak előremutató (progresszív) is. E helyzetet igen jól szemléltetik a korszakban meghozott törvények: míg az 1870. évi vagy az 1884. évi törvények meglehetősen korszerűtlen alkotmányos állapotokat teremtettek, addig az 1875. és 1876., valamint az 1881. évi törvényekkel igen korszerű és haladó alkotmányjogi helyzet állott elő, de akármelyiket vegyük is alapul, mind túllépték az 1869. évi alkotmány teremtette állapotokat.

[98] Ustavni zakon za sprovođenje Ustava Republike Srbije. „Sl. glasnik RS”, br. 98/2006.

[99] Slobodanka Stojičić: Elementi ustavnog karaktera u organskim zakonima iz 1870. godine. In.: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu br. XLIX/2007. 89-116. o. Slobodanka Stojičićhez hasonlóan Pethő Sándor is kitér a fentebb vázolt problematikára, bár ő az alapvető szabályok bizonytalanságából az államrendszer despotabilizálódásának okára igyekszik választ adni. Bővebben ld.: Pethő Sándor: Jugoszláv alkotmányok. In: Limes, 1992/3. 3-4. o.

[100] Érdekes módon a történelem ezen a ponton is egybevág a múlttal, hiszen amiként a 2003. évi alkotmányos alapokmány elfogadásához a külföldi nyomás és a folyamatos háborús kudarcok miatt megingott belpolitikai helyzet miatt került sor, úgy az 1888. évi alkotmány elfogadásának oka is a király meggyengült belpolitikai helyzetében és a külpolitikai nyomásban keresendő, amely elsősorban az 1883-ban kitört timoki zavargás (tomočka buna) és a Bulgária ellen vezetett sikertelen háború (1885) következtében állott elő. Természetesen a király akkor is az első adandó alkalommal hatályon kívül helyezte az 1888. évi alkotmányt, s 1894-ben – egy új alkotmány elfogadása helyett – újra az 1869. évi alkotmányt helyezte vissza a hatályába.

[101] Szerbia Köztársaság államszervezeti ábráját ld.: Chronowski Nóra–Drinóczi Tímea (szerk.): Európai kormányformák rendszertana. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2007. 590. o.

[102] Bővebben ld.: Zakona o izboru narodnih poslanika. [Választási eljárásról szóló 35/2000. sz. törvény]. 4. § (1) bek.] „Sl. glasnik RS”, br. 35/2000. (továbbiakban Ve.).

[103] Magyarország kapcsán írja ezt Cservák Csaba: Választási rendszerünk a jogösszehasonlítás és a reformlehetőségek tükrében. JOGELMÉLETI SZEMLE 2 : 3 Paper: cservak7.html , 67 p. (2001)

[104] A Ve. itt nincs összhangban az alkotmánnyal, lévén, hogy az korábban keletkezett. Miután az alkotmány magasabb szintű jogforrás, az lerontja a Ve. rendelkezéseit, ám a részletszabályozások hiánya miatt rengeteg félreértés származik ezen rendelkezésből. Pásztor Bálint bevallása szerint a jelenlegi 11 parlamenti párt közül mindösszesen 2 van a belgrádi népképviselőházban, amely nem tette kötelezővé a mandátumnak a párt javára bocsátását a képviselő indításának előfeltételeként. Az egyik természetesen a Vajdasági Magyarok Szövetsége.

[105] A mandátumok csoportosítását és fajtáit ld. Cservák Csaba: A parlamenti képviselők visszahívhatósága. In.: Jogelméleti Szemle, 2002/3. szám.
<http://jesz.ajk.elte.hu/cservak11.html>.

[106] Güntner Antal: Az immunitás. In.: Jogtudományi Közlöny, 1886. évfolyam, 42. szám. 337-339. o.

[107] Bővebben ld.: Poslovník Narodne skupštine Republike Srbije. „Sl. glasnik RS”, br. 14/2009.

[108] Bővebben ld.: Zakon o primanjima narodnih poslanika u Narodnoj skupštini Republike Srbije [Szerbia Köztársaság népképviselőházának nemzetgyűlési képviselőinek jövedelmeiről szóló törvény]. („Sl. glasnik RS”, br. 7/91).

[109] Bővebben ld. Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije. A törvény szövege megtalálható az Ügynökség honlapján:
<http://www.korupcija.gov.rs/cms/item/zakon/sr/zakon-o-agenciji.html> (2010. március 9-i állapot)

[110] Eredeti elképzelések szerint a törvénynek 2009. október 1-jén kellett volna hatályba lépnie, azonban a felkészülési idő rövidségére való tekintettel a hatálybalépés ideje 2010. január 1-jére módosult.

[111] Zakon o izboru predsednika Republike [Köztársasági elnök választásáról szóló törvény]. („Sl. glasnik RS”, br. 1/90). 10. és 18-19. §.

[112] ld. Cservák Csaba: Választási rendszerek – és az új magyar megoldás (In: szerk. Rixer Ádám: Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére, KRE-ÁJK, Budapest, 2012), 295. o.

[113] Igen komoly aggodalomra adhat okot, hogy a köztársasági elnök egyúttal pártpolitikai funkciót is betölthet: a jelenlegi köztársasági elnök egyúttal pártelnök is.

[114] Zakon o finansiranju političkih stranaka. „Sl. glasnik RS”, br. 72/2003, 75/2003 – ispr. i 97/2008).

[115] A látszatra megfelelő írott jog érvényesülése és a társadalom egyéb normái összefüggéséről ld. Cservák Csaba: Jogalom a jogállam? (Alkotmányos rendszerünk

revíziójának irányai), Magyar Nemzetstratégia, Püski 2009. Budapest, 359. o.